

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้ได้ตรวจเอกสาร เนื้อหา แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
ดังนี้

- แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม
- แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง
- กระบวนการในการพัฒนาการผลิตใหม่
- กลุ่มผู้เลี้ยงไหมบ้านทุ่งสาม
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับเกี่ยวกับกลุ่มนั้น จากการตรวจเอกสารพบว่า ประกอบด้วยปัจจัย
ดังต่อไปนี้ คือ ความหมายของกลุ่ม วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่ม องค์ประกอบของกลุ่ม
แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ แนวคิดเกี่ยวกับผู้ตาม และบรรยากาศกลุ่ม

ความหมายของกลุ่ม

กันยา (2530: 1-2) กล่าวว่า โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงกลุ่ม เรามักหมายถึง การปรากฏตัวอยู่
ร่วมกันของวัตถุหรือบุคคลตั้งแต่สองขึ้นไป โดยไม่จำกัดจำนวนแต่ก็ไม่ถึงกับมากเกินไป ในการ
ปรากฏอยู่ร่วมกันของวัตถุหรือบุคคลดังกล่าว มีข้อน่าสังเกตอยู่ 3 ประการ คือ

1. การปรากฏอยู่ร่วมกันนั้นอาจเป็นไปได้ในลักษณะที่ต่างฝ่ายอยู่ในสถานที่เดียวกัน แต่
บางฝ่ายต่างก็เป็นอิสระแก่กัน ไม่มีการเกี่ยวข้องกันเลย หากเป็นเช่นนี้เราไม่เรียกว่ากลุ่ม แต่
เรียกว่า การรวมกัน

2. การปรากฏอยู่ของวัตถุหรือบุคคลนั้น อาจเป็นไปได้ในลักษณะที่มีคุณสมบัติบางประการร่วมกันอยู่ โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานที่เดียวกัน ไม่มีการสื่อสารหรือแลกเปลี่ยนความหมายซึ่งกันและกัน

3. การปรากฏอยู่โดยที่สมาชิกแต่ละหน่วยมารวมกัน มีการติดต่อสื่อสารกัน และสำคัญที่สุดคือ การมีความสัมพันธ์ทางจิตใจระหว่างสมาชิก การปรากฏตัวในลักษณะนี้ถือว่าเป็นกลุ่มตามความหมายของการศึกษารายวิชาการะบวนการกลุ่ม

ในการที่บุคคลมารวมตัวกันเพื่อเป็นกลุ่มนั้น ประกอบด้วยเงื่อนไข 4 ประการ คือ

ประการแรก สมาชิกแต่ละคนต้องยอมรับว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และกลุ่มต้องยอมรับบุคคลผู้นั้นเป็นสมาชิก

ประการที่สอง ต้องมีการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนความเห็นกัน

ประการที่สาม ต้องมีจุดหมายอันเป็นที่รับรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิก

ประการที่สี่ ต้องมีข้อสัญญาหรือข้อตกลงร่วมกันในการปฏิบัติตนระหว่างผู้เป็นสมาชิก

จำนง (2533: 71) ได้กล่าวถึง ความหมายของกลุ่มทางสังคม ไว้ว่า กลุ่มทางสังคมหมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีการกระทำตอบโต้กันอย่างมีระเบียบแบบแผน คือมีการกำหนดสถานภาพของสมาชิกและมีบรรทัดฐานควบคุมสัมพันธ์เป็นที่ยอมรับร่วมกันในระดับหนึ่ง เป็นการถาวรหรือชั่วคราวก็ตาม

ปรียาพร (2339: 79) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า กลุ่ม คือ บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปและอยู่ร่วมกัน ดังนี้

1. มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน
2. มีความรู้สึกทางจิตใจร่วมกัน
3. มีการรู้สึกการร่วมกัน
4. มีโดยมีเป้าหมายที่แน่นอน

ปรีชา (2544: 79) ได้กล่าวไว้ว่า ในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้กำหนดความหมายของคำว่ากลุ่มทางสังคม กำหนดทางวิชาการ กลุ่มทางสังคมคือ คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

ไป มีความสัมพันธ์ในทางร่วมมือหรือพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์มีติดต่อกันไปจนเป็นความผูกพันและผู้ที่สัมพันธ์กันเกิดความสำนึกว่าเป็นสมาชิกร่วมกันในกลุ่มเดียวกันแยกออกได้จากกลุ่มอื่นๆ

สิริอร (2544: 252) กล่าวว่า วัฏว่า กลุ่ม ประกอบด้วย เอกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมกัน แต่ละกลุ่มจะมีจำนวนสมาชิกมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับมาตรฐานของการรวมกลุ่มภายในองค์กรจะพบกลุ่ม 2 ประเภทด้วยกัน คือ กลุ่มทางการ (formal group) และกลุ่มไม่เป็นทางการ (informal group)

กล่าวโดยสรุป การที่บุคคลมีความแตกต่างในด้านพื้นฐานและประสบการณ์ ความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป ทำให้บุคคลมีความคิดและความต้องการที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการที่บุคคลจะมีการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขได้นั้นจะต้องอาศัยความเข้าใจของสมาชิกกลุ่ม เนื่องจากกลุ่มมีภาระและหน้าที่ที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไป ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติงานและหน้าที่ในการปฏิบัติงานของกลุ่ม จึงต้องมีการกำหนดขั้นตอนและการปฏิบัติงานเพื่อที่จะนำสมาชิกกลุ่มให้มีความเข้าใจและสอดคล้องในการปฏิบัติงานของกลุ่ม เพื่อให้ตรงตามจุดประสงค์ การปฏิบัติงาน และตรงตามความมุ่งหมายของกลุ่ม

วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่ม

พจน์ (2518: 267) ได้กล่าวถึง การจัดตั้งกลุ่มเกษตรในสหรัฐอเมริกาไว้ ดังนี้ การดำเนินงานกิจการต่างๆ ในสังคมสมัยใหม่มีการแข่งขันกันมากขึ้นจึงต้องการการรวบรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองกลุ่มทุกกลุ่มต้องการผู้นำที่สามารถในการสนับสนุนให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพสูง ดังนั้น การดำเนินกิจการเกษตร จึงจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาลักษณะผู้นำเพื่อการพัฒนาอาชีพการเกษตร

สงวน (2522: 101, 205) กล่าวถึงความคิดพื้นฐานในการจัดตั้งกลุ่ม ว่า บุคคลย่อมมีความแตกต่างกันในทุกๆด้าน เป็นต้นว่า เด็กบางคนมีความสามารถทางสติปัญญาสูง เป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด เรียนดี แต่ขาดความสามารถในการเข้าสังคมกับเพื่อนฝูง บางคนมีความสามารถทางสังคมดี เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนฝูง แต่เรียนดี ดังนั้นโรงเรียนในฐานะเป็นสถาบันที่จะพัฒนาความสามารถของเด็กโดยอาศัยกระบวนการทางสังคม ในการที่จะส่งเสริมความสามารถของเด็กไปในทางที่สังคมปรารถนา ประกอบกับการเรียนการสอนภายในโรงเรียนจำเป็นต้องมีการจัดกลุ่ม

นักเรียนเป็นห้อง เป็นหมู่เรียน ผลของการจัดกลุ่มตามความสามารถมีผลต่อการเรียน ดังนี้

1. การจัดกลุ่มตามความสามารถที่เป็นไปโดยธรรมชาติ จะทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น
2. การจัดตั้งกลุ่มตามความสามารถในกรณีที่ทำให้กลุ่มนั้นมีนักเรียนที่มีความสามารถต่างกัน จะทำให้นักเรียนมีความสำเร็จในการเรียนมากขึ้น
3. การจัดตั้งกลุ่มที่ทำให้กลุ่มมีความสามารถใกล้เคียงกัน จะส่งเสริมความสำเร็จในการเรียนน้อยมาก
4. การจัดตั้งกลุ่มที่ทำให้กลุ่มมีความสามารถต่างกันมาก จะส่งเสริมความสำเร็จในการเรียนอย่างเห็นได้ชัด

วราภรณ์ (2548: 11-12) ได้กล่าวสรุปกลุ่มว่า กลุ่มในงานส่งเสริมการเกษตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหรือกลุ่มอื่นๆนั้น ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม ดังนี้

1. ประโยชน์ในการร่วมกันแก้ไขปัญหา ซึ่งเดิมไม่สามารถทำได้โดยลำพัง เช่น อำนาจในการต่อรองต่างๆอาทิ การรวมกลุ่มจำหน่ายผลผลิตให้ได้ราคาสูงขึ้น การจัดซื้อปัจจัยการผลิตและสินค้าที่จำเป็นในราคาที่ถูกลงซึ่งเป็นผลจากพลังกลุ่ม
2. กลุ่มเป็นแหล่งการดำเนินธุรกิจของกลุ่มและดำเนินกิจกรรมโครงต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐบาล และเอกชนให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว และประหยัดงบประมาณ
3. กลุ่มเป็นแหล่งความรู้ และข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรและอื่นๆ ซึ่งจะนำไปสู่การพึ่งตนเอง และการช่วยเหลือซึ่งกันเพื่อคุณภาพที่ดีขึ้น
4. เป็นแหล่งระดมทุนของสมาชิก ในการดำเนินงานธุรกิจ และกิจกรรม
5. ประโยชน์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การแบ่งงานความรับผิดชอบในส่วนต่างๆ เป็นการพัฒนาศักยภาพให้มีความรู้ทักษะบริหารจัดการ การวางแผนงาน การดำเนินงาน การจัดการข้อมูล

และการปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดจนการคัดเลือกบุคคลเป็นผู้นำ

กล่าวโดยสรุป การจัดตั้งกลุ่มของเกษตรกรจัดตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะช่วยเหลือเกษตรกร ในหลายๆด้าน เช่น การให้สินเชื่อ วัสดุ-อุปกรณ์ในการผลิตทางการเกษตร เครื่องอุปโภคและบริโภค การผลิตทางการเกษตร การแปรรูปผลผลิต การรวบรวมผลผลิต การบริการและการจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรในกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่มเป็นการรวมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพเกษตรกร เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของครอบครัวเกษตรกรและสังคม

องค์ประกอบของกลุ่ม

จันง (2533: 74-76) กล่าวว่าไว้ว่า ประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. ขนาดของกลุ่ม

2. การเป็นผู้นำ ลักษณะการเป็นผู้นำนั้นอาจเป็นแบบใดแบบหนึ่งในสามแบบ คือ แบบอำนาจนิยม ซึ่งผู้นำเป็นผู้ออกคำสั่งแต่ฝ่ายเดียว แบบประชาธิปไตย ซึ่งผู้นำต้องแสวงหาความเห็นชอบจากสมาชิกกลุ่มในการตัดสินใจ และแบบปล่อยตามสบาย ซึ่งผู้นำไม่ค่อยมีบทบาทในการนำหรือการตัดสินใจ

ปรีชาพร (2542: 88-89) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบที่ทำให้ทีมงานหรือกลุ่มทำงานที่มีประสิทธิภาพจะมีความรู้สึกในด้านดีต่อกัน ในหมู่ในสมาชิกในกลุ่มและหัวหน้ามีความตระหนักว่าปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากสภาพแวดล้อมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เนื่องจากต้องมีการติดต่อกัน กลุ่มทำงานที่มีประสิทธิภาพจะมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ

1. ความจำเป็นที่ต้องมีความรับผิดชอบ และความผูกพัน ความผูกพันต่อกลุ่มเป็นการผูกพันใน 3 ลักษณะ คือ

- 1.1 ความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะคงความเป็นสมาชิกในกลุ่ม
- 1.2 มีความตั้งใจและความพร้อมที่จะใช้ความพยายามที่มีอยู่เพื่อกลุ่ม
- 1.3 มีความเชื่อและยอมรับในคุณค่าและเป้าหมายของกลุ่ม

2. ความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เนื่องจากบุคคลจะเกิดความรู้ถึงว่าตนเองมีความสำคัญและมีคุณค่า และมีการและเปลี่ยนความคิดแบบสร้างสรรค์ ความก้าวหน้าให้กับกลุ่ม

3. ความจำเป็นต้องพัฒนาทักษะความสามารถของสมาชิกได้ สมาชิกมีความรู้ความชำนาญงาน ตลอดจนเทคนิคการทำงานร่วมกับผู้อื่น

4. มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับทีมงาน รวมทั้งการมีที่ปรึกษาเป็นบุคคลที่สาม ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้อมูล เพื่อพัฒนาการทำงานให้ข่าวสารย้อนกลับ แก้ไขปัญหาความขัดแย้ง และการไกล่เกลี่ย

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้ สมาชิกในกลุ่มมีเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน มีความพอใจในการทำงานเป็นทีม มีความมุ่งมั่น ความร่วมมือ ความไว้วางใจ มีความคิดเป็นอิสระ มีบรรยากาศในการทำงานที่มีลักษณะเป็นกันเอง เห็นประโยชน์ของทีมเป็นหลัก สมาชิกร่วมกันแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ

ได้มีผู้รู้และนักวิชาการหลายท่าน กล่าวถึงความหมายของผู้นำ ไว้หลายลักษณะและหลายความหมาย พอสรุปได้ 3 ประเด็น คือ ความหมายของผู้นำ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ ภาวะผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

สงวน (2522: 144) สรุปไว้ว่า ความเป็นผู้นำเป็นพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่จะประสานงานระหว่างความต้องการของบุคคลกับกลุ่มให้สอดคล้องกัน ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกลางที่จะจัดขัดข้อขัดแย้งระหว่างความต้องการของบุคคลกับกลุ่ม เพื่อให้การรวมกลุ่มสมาชิกเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสถาบัน

จันง (2533: 96) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์จำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่มีใครสามารถดำรงชีวิตอยู่คนเดียวได้ มนุษย์จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ถึงวิธีการที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอยู่ดี

การอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีหัวหน้า หรือเรียกว่าอีกอย่างหนึ่งว่า “ผู้นำ” ผู้นำนี้มีความสำคัญต่อกลุ่มหรือหมู่คณะมาก เพราะจะเป็นผู้ประสานงานทุกๆด้าน ตลอดจนรับผิดชอบงานของคณะให้ดำเนินไปด้วยดี และบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

กวี (2542: 13) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอำนาจเหนือในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้ตาม เป็นผู้ที่ใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่ผู้ได้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อการปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการการติดต่อซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ศิริพร (2547: 18) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกลุ่ม นำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์เป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ที่สามารถยอมรับนับถือ เชื่อฟังปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ มีลักษณะเป็นผู้รอบรู้ มีความสามารถในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความมานะพยายาม อดทน รับผิดชอบ มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี ไม่หวั่นไหว ต่ออุปสรรค และรู้จักแก้ไขปัญหาให้สำเร็จลุล่วงได้ดี

วราภรณ์ (2548: 18) กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง การที่บุคคลได้รับมอบหมายหรืออยู่ในภาวะที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการงานให้ดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

กล่าวโดยสรุป ผู้นำเป็นบุคคลที่ได้รับการมอบหมายจากสมาชิกในกลุ่ม ให้มีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ ในการบริหารจัดการกลุ่มให้ตรงตามวัตถุประสงค์และบรรลุเป้าหมายที่กลุ่มได้ตั้งไว้

ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

สงวน (2522: 144) ได้แบ่งทฤษฎีความเป็นผู้นำเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้คือ

1. กลุ่มทฤษฎีลักษณะของผู้นำ (Trait theory of Leadership) กลุ่มทฤษฎีนี้พยายามค้นหาคุณลักษณะต่างๆทั้งในด้านกายภาพ ด้านสมอง จิตใจ และบุคลิกภาพ ได้สรุปลักษณะที่สำคัญบางประการของผู้นำที่สามารถนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ 4 ประการ ดังนี้

1. ความเฉลียวฉลาด
2. การบรรลุภาวะทางสังคม

3. มีการจูงใจภายในและมีแรงขับเคลื่อนด้านความสำเร็จ
4. มีเจตคติทางด้านมนุษยสัมพันธ์

อย่างไรก็ตาม การกำหนดคุณลักษณะของผู้นำที่มีประสิทธิภาพก็ไม่สามารถจะหาข้อยุติได้อย่างครบถ้วน

2. กลุ่มทฤษฎีความเป็นผู้นำตามสถานการณ์ (Situation Theory) ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นภายหลังลักษณะของผู้นำ ซึ่งมีแนวความคิดที่ว่าสถานการณ์บางอย่างจะช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดความเป็นผู้นำขึ้นมาได้ หรือผู้นำที่ประสบผลสำเร็จนั้นน่าจะเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างดี ทั้งนี้เพราะทฤษฎีนี้เชื่อว่า ไม่มีบุคลิกภาพหรือลักษณะใดที่จะทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำได้โดยอัตโนมัติ แต่การเป็นผู้นำนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมเป็นกรณีๆไป

ผลการศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้ สรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำที่จะมีประสิทธิผลขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. สัมพันธภาพระหว่างผู้นำและสมาชิก ซึ่งอาจจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดตัวหนึ่งในการที่จะกำหนดสถานการณ์ที่เป็นที่น่าพอใจ
2. ระดับของโครงสร้างของงาน ซึ่งเป็นตัวสำคัญประการหนึ่งที่จะสร้างความพอใจในสถานการณ์นั้น
3. อำนาจในตำแหน่งของผู้นำได้รับมาจากอำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการ

เมื่อใดก็ตามที่องค์ประกอบทั้ง 3 ประการอยู่ในภาวะที่เหมาะสม ผู้นำนั้นจะสามารถบริหารหน่วยงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลตามแนวทฤษฎีนี้

กวี (2542: 117-123) ได้แยกทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำออกเป็น 3 ทฤษฎีใหญ่ๆดังนี้

1. ทฤษฎีลักษณะผู้นำ (Trait Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า บุคคลบางคนเกิดมาพร้อมกับลักษณะบางประการที่จะช่วยสนับสนุนให้เขาเป็นผู้นำได้

2. ทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า แบบพฤติกรรมของผู้นำเป็นเครื่องชี้ถึงแบบและความสำเร็จของความเป็นผู้นำ การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำนี้ ทำกันหลายแห่ง ในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป

สรุปพฤติกรรมของผู้นำออกเป็น 3 พฤติกรรม ดังนี้

1. พฤติกรรมของผู้นำตามแบบเผด็จการ
2. พฤติกรรมแบบประชาธิปไตย
3. พฤติกรรมแบบเสรีนิยม

3. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Contingency Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างแบบของผู้นำและความสำเร็จในสถานการณ์ที่ผู้นำมีความสามารถในการควบคุมอยู่ในระดับต่างๆ

ภาวะผู้นำ

จากการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า ภาวะผู้นำสามารถวัดได้จากข้อมูลหลายประการ เช่น คุณลักษณะที่เหมาะสม หน้าที่ ภาวะผู้นำ และบทบาทที่สำคัญ เป็นต้น ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาถึงภาวะของผู้นำ ดังนี้

ยุพินวรรณ (2523: 33-35) ได้สรุปลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำดังนี้

1. การเป็นผู้นำเกิดขึ้นตามบทบาทของกลุ่ม (Leadership and group are dependent) ทั้งนี้ เพราะบุคคลจะใช้ลักษณะการเป็นผู้นำได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นเป็นผู้เข้าร่วมรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม

2. การเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับ ปริมาณความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Leadership depends upon the frequency of interaction) ทั้งนี้ก็ เพราะบุคคลจะใช้ลักษณะการเป็นผู้นำได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณความสัมพันธ์ของตนที่มีต่อบุคคลในกลุ่ม

3. สถานภาพของบุคคลไม่เป็นเครื่องกำหนดการเป็นผู้นำ (Status position does not give leadership) ทั้งนี้ เพราะลักษณะการเป็นผู้นำเกิดขึ้นจากลักษณะในการแสดงออกของบุคคล ไม่ใช่เกิดขึ้นจากสถานภาพของบุคคล

4. การเป็นผู้นำมีลักษณะกระจายโดยทั่วถึงในแต่ละหน่วยงาน (Leadership in any organization is widespread and diffused) ทั้งนี้ก็ เพราะลักษณะการเป็นผู้นำเกิดขึ้นจากการประสานงานและช่วยให้บุคคลในแต่ละหน่วยงานได้ใช้ลักษณะการเป็นผู้นำอย่างทั่วถึงกันไม่ใช่เกิดจากการนำบุคคลอื่นให้กระทำตาม

5. บรรทัดฐานของกลุ่มเป็นเครื่องกำหนดลักษณะผู้นำ (Group norms determine the leader) ทั้งนี้ก็ เพราะผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการดำเนินงานได้ตามมาตรฐานของกลุ่ม

6. คุณภาพของการเป็นผู้นำและการเป็นผู้ตามเป็นของคู่กัน (Leadership qualities and followership qualities are interchangeable) ทั้งนี้ เพราะการเป็นผู้นำที่ดีจะต้องเป็นผู้ตามที่ดีด้วย

7. ผู้ที่พยายามชักนำหรือแสดงให้เห็นถึงความต้องการในการควบคุมให้ผู้อื่นการตาม จะไม่เป็นที่ยอมรับในการเป็นผู้นำ (Those who try to persuade and give evidence of desire to control are rejected for leadership) ทั้งนี้ก็ เพราะคนรักความเป็นอิสระในการตัดสินใจของตนเองมากกว่าการบังคับควบคุมของบุคคลอื่น

8. ความรู้สึกของคนในกลุ่มเป็นเครื่องกำหนดลักษณะการเป็นผู้นำ (feelings that people hold about a person determine whether they will use his behavior as leadership) ทั้งนี้ก็ เพราะบุคคลจะใช้ลักษณะการเป็นผู้นำของตนในกลุ่มได้สำเร็จก็ต่อเมื่อการแสดงออกของเขา เป็นที่ยอมรับว่าคุณค่าตรงตามความรู้สึกเป็นที่ต้องการของคนในกลุ่ม

9. การเป็นผู้นำจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ (Leadership shifts from situation to situation) ทั้งนี้เพราะการใช้ลักษณะการเป็นผู้นำของบุคคลในกลุ่มจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มแต่ละกลุ่ม

ผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนบุคคลอื่น ในลักษณะที่เข้ามามีส่วนร่วม (power with approach) ให้การดำเนินงานบรรลุตามความมุ่งหมาย กล่าวคือ

1. กำหนดโครงสร้างในการทำงาน (framework) เพื่อให้ผู้ดำเนินงานรวมถึงตัวผู้นำเองทราบถึงขอบเขตความรับผิดชอบในการทำงาน
2. กำหนดระยะเวลาในการปรึกษาหารือกัน (time together) ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ดำเนินงานได้มีโอกาสคิดแก้ไขปัญหาาร่วมกัน
3. กำหนดวิธีการดำเนินงาน (methods of work) ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ดำเนินงานเข้าใจถึงวิธีการดำเนินงาน
4. ให้เสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไข เปลี่ยนแปลงในวิธีการดำเนินงาน (suggestions for change in procedures) เพื่อให้การดำเนินงานเกิดประสิทธิภาพสูงได้อยู่เสมอ
5. กำหนดปัญหาที่ต้องการแก้ไข (problems to in solved) ทั้งนี้เพื่อให้มีทิศทางที่แน่นอนในการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายร่วมกัน
6. เริ่มงานจากสภาพปัญหาที่ผู้ดำเนินงานกำลังประสบ (state where the staff is in common concerns) ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ดำเนินงานเกิดความพร้อมในการทำงาน

สุชา (2524: 97-98) กล่าวถึง ภาวะผู้นำในแง่ของบทบาทและคุณลักษณะ ไว้ว่า ผู้ที่มีลักษณะเหมาะสมที่จะได้รับการพิจารณาให้เป็นผู้นำหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้นำได้นั้น ควรมีลักษณะ 4 ประการดังต่อไปนี้ คือ

1. เป็นผู้ที่มีการปรับตัวดีกว่าคนทั่วไป เพราะผู้ที่ปรับตัวได้ดีย่อมเป็นผู้ที่มีความสุข มีสุขภาพจิตดี ย่อมเป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มมากกว่าผู้อื่น
2. เป็นบุคคลที่มีลักษณะดีเด่นกว่าคนทั่วไป เพราะผู้ที่มีลักษณะเด่นๆมักเป็นผู้ที่มีคนสนใจมากสามารถพูดจาชักจูงให้สมาชิกทำตามได้โดยง่ายและเป็นผู้ที่สามารถนำผู้อื่นได้ดี เพราะมีความรู้ดีกว่าหรือมีบุคลิกภาพที่ดีกว่าผู้อื่น

3. เป็นบุคคลที่ชอบแสดงตัว คือ ไม่เก็บตัวหรือขี้อายออกสังคม ทั้งนี้ เพราะผู้นำทั้งหลายจำเป็นต้องติดต่อประสานงานกับคนทั่วไปอยู่เสมอและตลอดเวลา หากไม่กล้าแสดงตัวไม่ชอบติดต่อหรือปรากฏตัวต่อหน้ากลุ่มชนไม่ได้ ก็ยากที่จะดำเนินการในฐานะผู้นำให้งานเจริญก้าวหน้าได้

4. เป็นคนรักความก้าวหน้า นั่นคือ หมั่นเพิ่มพูนความรู้หรือไปหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เป็นผู้ที่ทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์ของโลกอยู่เสมอ

5. เป็นผู้มีปฏิกิริยาไหวพริบดี สามารถตัดสินใจเฉพาะหน้า และการสร้างความสามัคคีได้แก่กลุ่มได้ โดยไม่ทำให้สมาชิกผู้หนึ่งผู้ใดน้อยใจหรือขาดกำลังใจในการทำงาน

จันง (2533: 97) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า ผู้ที่มีลักษณะเหมาะสมที่จะได้รับการพิจารณาให้เป็นผู้นำหรือแต่งตั้งให้เป็นผู้นำได้นั้น ควรมีลักษณะ 4 ประการต่อไปนี้ คือ

1. เป็นผู้ที่มีการปรับตัวดีกว่าคนทั่วไป เพราะผู้ที่ปรับตัวได้ดีย่อมเป็นผู้ที่มีความสุข มีสุขภาพจิตดี ย่อมจะเป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มได้มากกว่าผู้อื่น

2. เป็นบุคคลที่มีลักษณะดีกว่าคนทั่วไป ผู้ที่มีลักษณะเด่นๆมักเป็นผู้ที่มีคนสนใจมาก สามารถพูดจาส่งเสียงให้สมาชิกทำตามได้โดยง่าย และเป็นผู้ที่สามารถนำผู้อื่นได้ดี เพราะมีความรู้ดีกว่าหรือมีบุคลิกภาพที่ดีกว่าผู้อื่น

3. เป็นบุคคลที่ชอบแสดงตัว คือ ไม่เก็บตัวหรือขี้อายในการออกสังคม ทั้งนี้ เพราะผู้นำทั้งหลายจำเป็นต้องติดต่อประสานงานกับคนทั่วไปอยู่เสมอและตลอดเวลา หากไม่กล้าแสดงตัวไม่ชอบติดต่อหรือปรากฏตัวต่อหน้ากลุ่มชนไม่ได้ ก็ยากที่จะดำเนินการในฐานะผู้นำให้งานเจริญก้าวหน้าได้

กวี (2542: 31, 107-108) กล่าวถึงหน้าที่ของผู้นำและคุณลักษณะของผู้นำไว้ว่า หน้าที่ของผู้นำ หมายถึง งานที่ผู้นำต้องรับผิดชอบ ตามที่องค์กรกำหนดไว้ มีลักษณะดังนี้

1. ประเพณีงานที่ผู้นำต้องการทำด้วยตนเอง งานประเพณีผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทำไม่ได้เพราะขาดข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ยังไม่ถึง ขาดการยอมรับ เป็นต้น

2. ประเทงานที่ต้องใช้ผู้อื่นทำแทน เพราะถ้าผู้นำตนเองก็จะไม่สำเร็จตามเวลาที่กำหนด ถือว่าเป็นการมอบหมายงาน แต่ยังคงต้องรับผิดชอบอยู่

คุณลักษณะทั่วไปของความเป็นผู้นำ

1. ลักษณะท่าทาง คือการวางตัวอย่างเหมาะสม ด้วยการแสดงออกโดยท่าทาง ท่วงทีวาจา การปรากฏตัว และการประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม ซึ่งจะสร้างความประทับใจแก่ผู้ได้บังคับบัญชา

2. ความกล้าหาญ มีความกล้าหาญทั้งทางกายและทางใจ คือ อำนาจหน้าที่บุคคลสามารถควบคุมตนเองได้ เมื่อตกอยู่ในอันตรายและสามารถปฏิบัติหน้าที่ต่อไปด้วยลักษณะอันสงบและมั่นคง

3. ความเด็ดขาด เป็นความสามารถในการตกลงใจอย่างทันท่วงที และประกาศข้อตกลงใจนั้นๆในลักษณะที่ชัดเจน มั่นคงและสามารถปฏิบัติได้

4. ความไว้วางใจ เป็นความเชื่อมั่นในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมตามที่ได้รับมอบหมายจากผู้บังคับบัญชาที่สูงกว่า

5. ความอดทน คือ ความเข้มแข็งทางจิตใจและร่างกายในอันที่จะยืนหยัดต่อสู้กับความเจ็บปวด ความเหนื่อยยาก ความบีบคั้นและความยากลำบากต่างๆ

6. ความกระตือรือร้น คือ ความเข้มแข็งทางจิตใจในงานอย่างจริงจัง ปฏิบัติอย่างจริงจัง เต็มใจและมองโลกในแง่ดีเสมอ

7. ความริเริ่ม คือ การพิจารณาว่าเมื่อไรควรจะกระทำและเริ่มต้นปฏิบัติอย่างไร แม้ว่ายังไม่ได้รับคำสั่งก็ตาม

8. ความซื่อสัตย์ คือ อุปนิสัยที่ถูกต้อง และความประพฤติปฏิบัติอันถูกต้อง การซื่อสัตย์ถือว่าเป็นคุณลักษณะผู้นำที่ดีอย่างหนึ่ง

9. คุณยพินิจ คือ การเปรียบเทียบข้อเท็จจริง และหนทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้อย่างมีเหตุผล เพื่อประกอบการตัดสินใจอันถูกต้อง

10. ความยุติธรรม คือ คุณลักษณะความไม่ลำเอียงหรือมีอคติ และมีความมั่นคงในการบังคับบัญชา เกี่ยวกับการให้รางวัลและการลงโทษจะต้องเป็นไปตามควรแก่กรณี

11. ความรู้ คือ สิ่งที่ทำให้ได้มาซึ่งข่าวสาร เรื่องราวที่เป็นไป ข้อเท็จจริง หลักการ รวมทั้งทำให้รอบรู้ในวิชาชีพ

12. ความจงรักภักดี คือ การมีความซื่อสัตย์มั่นคงต่อประเทศชาติ องค์การ หน่วยงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้อาวุโส ผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงาน

13. ความแนบเนียน คือ ความสามารถในการที่จะทำงานร่วมกับบุคคลอื่นๆ ได้ โดยไม่เกิดความขัดแย้งกัน ในแง่ของมนุษยสัมพันธ์ ความแนบเนียนรวมถึงความสามารถที่จะพูด และกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างเหมาะสม

14. ความไม่เห็นแก่ตัว คือ การไม่หาความสะดวกสบายและความก้าวหน้าให้แก่ตนเอง โดยทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

ประสิทธิ์ (2542: 217,247-249) ได้ประมวลสรุปบทบาทและภาวะผู้นำที่เหมาะสม ได้ดังนี้

1. รักษาโครงสร้างขององค์การหรือสถาบันให้มีประสิทธิภาพกระทำได้ ดังนี้

1.1 มีการวางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาว

1.2 กำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายให้ชัดเจน และแจ้งให้ผู้ปฏิบัติงานได้ตระหนักและรับทราบถือปฏิบัติ

1.3 รักษาไว้ซึ่งสัมพันธภาพของผู้ปฏิบัติงานทุกคน

1.4 ชี้นำ ชี้แนวทาง อธิบาย สั่งการ และควบคุมงานต่างๆ ทั้งโดยส่วนรวมและส่วนบุคคล

1.5 สร้างจิตสำนึกให้บุคลากรในองค์การ ทุกหน่วยงาน ทุกฝ่าย ทุกคนเกิดความ

ผูกพัน ทุกคนเป็นช่วงหนึ่งขององค์การ

- 1.6 จัดคนให้เหมาะสมกับงาน หางานให้เหมาะสมกับคน
- 1.7 ประสานคน ประสานงาน ร่วมมือกันเพื่อผลงานตามแผน

2. รักษา ปรับปรุง พัฒนาการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพของพนักงานโดยดำเนินการ
ดังนี้

- 2.1 สร้างสัมพันธภาพอันดีระหว่างหน่วยงานต่างๆ
- 2.2 สร้างกระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน
- 2.3 สร้างแรงจูงใจและบำรุงขวัญและกำลังใจพนักงาน
- 2.4 รักษากฎ ระเบียบ วินัยขององค์การ
- 2.5 จัดสวัสดิการ ค่าจ้าง เงินเดือนอย่างเป็นธรรม
- 2.6 มีส่วนในการโยกย้าย เลื่อนตำแหน่งรวมทั้งให้ออก ปลดพนักงานออกจากงาน
- 2.7 พัฒนาพนักงานโดยให้ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน

3. รักษาการปฏิบัติให้เป็นไปตามมาตรฐาน ประกอบด้วย การวางแผนให้ครบวงจร

- 3.1 บำรุงรักษา วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือให้คงสภาพดีที่สุด
- 3.2 ศึกษาเทคนิค วิธีการ และกระบวนการทำงานที่ทันสมัย เพื่อพัฒนาบุคลากรและ

หน่วยงานให้ก้าวหน้า

- 3.3 มีการรักษาทรัพย์สิน วัสดุอุปกรณ์ขององค์การ
- 3.4 ควบคุมการใช้จ่าย ต้นทุนการดำเนินกิจการ
- 3.5 ควบคุมมาตรฐานคุณภาพของผลผลิต
- 3.6 มีการป้องกันอุบัติเหตุ รักษาความปลอดภัยของพนักงานเจ้าหน้าที่ในการ

ปฏิบัติงาน

4. รักษาสภาพทางจิตวิทยาในการปฏิบัติงานของพนักงาน ประกอบด้วย

- 4.1 ให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดวัตถุประสงค์
- 4.2 สนองความต้องการของสมาชิกในกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์
- 4.3 ประสานงาน สานประโยชน์ ให้ความร่วมมือแก่สมาชิกทุกคน
- 4.4 ไวต่อการรับรู้สื่อกของสมาชิก ส่งเสริมให้สมาชิกทำงานเป็นทีม

4.5 ให้ความสนใจแก่ส่วนรวม ไม่ใช่เฉพาะความรู้สึกนึกคิดของตน

4.6 มีสัมพันธภาพกับผู้ร่วมงานทุกคน

5. รักษาภาวะผู้นำแสดงศักยภาพเชิงบริหาร มีบทบาทดังนี้

5.1 ริเริ่มการทำงานของกลุ่ม โดยใช้เฉพาะการปฏิบัติการ

5.2 ส่งเสริม สนับสนุนเอื้ออำนวยให้มีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม

5.3 การวางระเบียบการทำงาน การรักษาระเบียบตามขอบเขตที่กลุ่มได้วางไว้

5.4 การเสนอข้อมูล เสริมข้อเท็จจริง โดยใช้ทักษะเชิงปฏิสัมพันธ์

5.5 การชี้แนะ กระตุ้นให้มีทิศทางในการปฏิบัติงานให้ตรงประเด็นตรงเป้าหมายที่

ต้องการ

5.6 ส่งเสริม สนับสนุนบรรยากาศในการทำงาน หลอมความรู้สึกนึกคิดเข้าด้วยกัน

โดยใช้ทักษะกระทำให้กระจ่าง

5.7 สนับสนุนให้มีการสื่อสารที่ดี มีการสื่อความหมาย ให้เข้าใจตรงกัน โดยใช้

ทักษะเชิงตอบสนอง

5.8 ใช้วิธีการแก้ไขความขัดแย้งอย่างเหมาะสม มีการประเมินผลปรับปรุงแก้ไขการ

ดำเนินการกลุ่ม

5.9 ระดมสรรพกำลังของกลุ่มให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่เหมาะสม มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้มีความเชื่อเป็นของตนเอง
2. ใช้การมอบอำนาจหน้าที่ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์และพัฒนางาน
3. มีความชัดเจนในมาตรฐานของผลสัมฤทธิ์
4. มีจิตสำนึกและเจตนาแน่วแน่ในการให้หรือรับความไว้วางใจ
5. มีความมุ่งมั่นที่ธำรงบุรณภาพและสถานภาพของทีม
6. ยอมรับความหวัง ความต้องการมีศักดิ์ศรีของคนอื่นได้
7. กล้าที่จะเผชิญกับข้อเท็จจริงอย่างซื่อสัตย์และตรงไปตรงมา
8. สามารถกระตุ้นและให้กำลังใจคนอื่นได้อย่างเหมาะสม
9. สามารถกำหนดและรักษาไว้ซึ่งวิธีการทำงานที่ดี
10. ทำงานด้วยพฤติกรรมที่มีความสุข

ยงยุทธ (2547: 35) สรุปภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น ผู้ร่วมงาน หรือผู้ได้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนาจการ โดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือการติดต่อกันและกัน ให้ร่วมใจกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้ ฉะนั้น ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นอธิบดี ประธารกรรมการ ผู้อำนวยการ หรือผู้จัดการบริษัท แม้แต่หัวหน้าโจร แต่ละคนจะต้องมีภาวะผู้นำทั้งนั้น ซึ่งมีลักษณะของผู้นำ ต่างๆกัน

วราภรณ์ (2548: 19) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการบริหารจัดการให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มหรือองค์กร โดยการใช้การใช้กระบวนการทางจิตวิทยาและอำนาจหน้าที่ให้บุคคลปฏิบัติงานต่างๆด้วยความเต็มใจ

โดยสรุป ภาวะผู้นำ หมายถึง บทบาท หน้าที่ และลักษณะความสามารถของแต่ละบุคคลในการบริหารจัดการ และปฏิบัติงานของกลุ่มให้ประสบผลสำเร็จตรงตามวัตถุประสงค์กลุ่มที่ได้ตั้งไว้ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ของผู้นำ คุณสมบัติของผู้นำ การเปิดรับข่าวสารของผู้นำ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่แสดงออกหรือเป็นการปฏิบัติกับสมาชิกกลุ่ม และเป็นสิ่งที่สมาชิกกลุ่มสามารถรับรู้ได้

แนวคิดเกี่ยวกับผู้ตาม

ประสิทธิ์ (2542: 246,249) กล่าวว่า สำหรับลักษณะที่สำคัญของผู้ตามนั้น ผู้ตามต้องมีลักษณะเช่นเดียวกับผู้นำ เพียงแต่ผู้ตามมีลักษณะที่รับฟังและน่านโยบายสู่การปฏิบัติ โดยไม่มีอำนาจเหมือนผู้นำ ดังนั้นคุณลักษณะของผู้ตาม สามารถสรุปได้ดังนี้

1. สามารถรับผิดชอบงานในหน้าที่ ภารกิจที่รับผิดชอบในหน้าที่ของตนและงานที่รับผิดชอบ
2. เป็นผู้ที่รู้จักฟัง รู้จักพูด และสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างองอาจเป็นของตัวเอง ที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม
3. เป็นผู้ที่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นโดยเฉพาะคำสั่งและนโยบายของผู้ได้บังคับบัญชาที่ชอบธรรม ต้องให้ความใส่ใจเป็นกรณีพิเศษ
4. เคารพมติของกลุ่ม

5. รู้จักเสียสละ ให้ความร่วมมือกับสมาชิกอื่นๆ
6. กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง กล้ารับในสิ่งที่ตนเองทำ
7. รู้จักกาลเทศะในพฤติกรรมทางสังคม
8. มีวุฒิภาวะทางอารมณ์และสังคม
9. มีพฤติกรรมของผู้ตามที่ดี

ตามธรรมชาติของผู้ตาม ย่อมมีทั้งดีและไม่ดี สำหรับผู้ตามที่ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของกลุ่ม มีพฤติกรรมสรุปได้ ดังนี้

1. มีพฤติกรรมที่ขัดขึ้น ทั้งเปิดเผยและไม่เปิดเผย เช่น ผู้ตามรู้สึกคับข้องใจ ไม่พอใจ โกรธ จะขัดขึ้นโดยตรง ไม่ทำตามคำสั่ง หรือรับฟังและปฏิบัติตามแต่ปฏิบัติด้วยการขอไปที สักแต่ว่าทำ อาจล่าช้า ถ่วงเวลา งานไม่สมบูรณ์ เป็นต้น
2. มีพฤติกรรมดื้อรั้น เป็นลักษณะของผู้ตามที่ไม่มีเหตุผลของผู้นำ ไม่ฟังเหตุผลของใคร ไม่เชื่อฟังคำสั่ง ไม่ฟังคำแนะนำใด
3. มีพฤติกรรมจู้จี้บ่น เป็นลักษณะของผู้ตามที่ยอมทำตามไม่ดื้อรั้น แต่ชอบโอ้อวด บ่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สารพัดอุปสรรคที่จะนำมาบ่น บ่นไปทำไป บ่นไปคำไป บ่นไปประชด ประชันไป บ่นเพื่อเรียกร้องความสนใจ
4. มีพฤติกรรมแบบเข้าขามเย็นขาม เป็นลักษณะของผู้ตามที่มีลักษณะเฉื่อยชา ไม่สนใจทำงาน ขาดความกระตือรือร้น งานด่วนก็ช้า หนักไม่เอา เบาไม่สู้
5. มีพฤติกรรมก้าวร้าว เป็นลักษณะของผู้ตามที่ขาดมารยาทในการทำงาน ไม่รู้จักเกียรติ ผู้นำ ไม่ให้เกียรติผู้ร่วมงาน แสดงกริยามารยาทไม่สุภาพทั้งวาจาและท่าที
6. มีพฤติกรรมเอาเปรียบผู้อื่น เป็นพฤติกรรมของผู้ตามที่หาความดีใส่ตัว ผลักความชั่วให้ผู้อื่น มักหาความดีความชอบจากความคิดของผู้อื่น เอาเปรียบเพื่อนร่วมงานด้วยเล่ห์เหลี่ยม ความดีเสนอหน้าเวลาทำงานกินแรงเพื่อนหลบได้หลบ หลีกได้หลีก

7. มีพฤติกรรมสอดรู้สอดเห็น เป็นพฤติกรรมของผู้ตามที่ชอบซุบซิบนินทา แสร้งหาข่าวรู้เรื่องของคนอื่นจนเป็นนิสัย สนใจเรื่องส่วนตัวของผู้อื่น โดยเฉพาะเรื่องที่ไม่ดีทั้งหลาย ชอบพูดชอบเจรจาด้วยความสนุกปากและสบายใจ

ในส่วนของผู้ตามหรือสมาชิกกลุ่ม ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยกว่าผู้นำ กิจกรรมต่างๆ ที่ประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลวในทุกองค์การทุกสถาบัน ไม่ใช่เพราะผู้นำเพียงผู้เดียว ผู้ตามหรือสมาชิกทุกคนในกลุ่มเป็นปัจจัยตัวแปรที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์การหรือสถาบัน ผู้นำกับผู้ตามต้องร่วมมือกัน งานของกลุ่มจึงจะสำเร็จตามเป้าหมายได้ บทบาทของผู้ตามขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ซึ่งสรุปบทบาทได้ ดังนี้

1. เป็นผู้รับใช้ที่ซื่อสัตย์ ผู้ตามจะทำทุกอย่างเพื่อการเอาอกเอาใจผู้นำ แม้จะต้องฝืนใจทำรับงานมาทำ โดยที่ตนเองอาจไม่ชอบ
2. เป็นพี่น้องคู่แข่ง ผู้ตามประเภทนี้ จะพยายามทำตัวเป็นที่สนใจของผู้อื่น จะเป็นปรปักษ์กับผู้ตามผู้รับใช้ที่ซื่อสัตย์ รู้สึกจะอิจฉาและริษยา ทนไม่ได้ที่ผู้อื่นได้ผลตอบแทนเป็นพิเศษจากกลุ่ม
3. เป็นผู้คัดค้าน ผู้ตามประเภทนี้ จะไม่ยอมรับฟัง ชัดขึ้นคำสั่ง ไม่ปฏิบัติตามก้าวร้าว ผู้นำของผู้ตามอื่นให้ต่อต้านผู้นำ ทำให้ผู้นำหนักใจต่อผู้ตามประเภทนี้

ชาอุซัย (2543: 69-74) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของผู้ตามที่มีประสิทธิผล จะต้องมีความตั้งใจในการทำงาน เต็มใจรับหน้าที่รับผิดชอบ ทำงานเสร็จตามกำหนด พึ่งพาตนเอง มาทำงานอย่างสม่ำเสมอ รายงานให้หัวหน้าทราบเป็นอย่างดี เข้ากับผู้อื่นได้ มีความสามารถ ซื่อสัตย์ มีเจตคติในทางบวก ค้นหาผลสะท้อนกลับในทางบวก ทำงานมากกว่าที่กำหนด มีความมั่นใจ เสมอเมื่อเป็นตัวแทนของหน่วย ติดตามนโยบาย มีความกระตือรือร้นสูง มีทักษะระหว่างบุคคลดี

กล่าวโดยสรุป ผู้ตามจะเป็นผู้ที่ปฏิบัติและดำเนินงานตามภารกิจและกิจกรรมต่างๆ ภายในกลุ่มให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ได้ตั้งไว้ ผู้ตามที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีทักษะและความชำนาญและเห็นความสำคัญในการปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม มีการส่งเสริมงานของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงาน

บรรยากาศกลุ่ม

ในการปฏิบัติงานภายในกลุ่มนั้นทั้งผู้นำและผู้ตามจะต้องมีการปฏิบัติงานร่วมกัน ทั้งในด้านการวางแผน การปฏิบัติงาน การประเมินและการปรับปรุงการทำงาน ซึ่งเป็นกระบวนการและขั้นตอนที่สำคัญในการปฏิบัติงานจะแสดงถึงประสิทธิภาพการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงบรรยากาศกลุ่ม ประกอบด้วย ความหมายบรรยากาศกลุ่ม ทฤษฎีบรรยากาศกลุ่ม ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบรรยากาศกลุ่ม

ความหมายบรรยากาศกลุ่ม

ได้มีผู้รู้และนักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของบรรยากาศกลุ่ม ไว้หลายลักษณะสรุปได้ดังนี้ คือ

อารี (2537: 76) ได้กล่าวถึงบรรยากาศกลุ่ม ไว้ว่า บรรยากาศกลุ่มนี้อาจพิจารณาจากการที่กลุ่มจัดการกับสมาชิกและสิ่งแวดล้อมอย่างไร สำหรับแต่ละคนในกลุ่มนั้นก็อาจพิจารณาถึงทัศนคติและความคาดหวังที่เขามีต่อกลุ่ม

ขนิษฐา และมุกดา (2542: 134) ได้สรุปเกี่ยวกับ บรรยากาศกลุ่ม ไว้ว่า ลักษณะของพฤติกรรมที่ใช้บรรยายลักษณะของกลุ่มแต่ละกลุ่ม มีบรรยากาศเป็นลักษณะเฉพาะสืบต่อเนื่องกันตลอดเวลาและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของแต่ละบุคคลในกลุ่มซึ่งสังเกตได้จากงาน ความอิสระในการเลือกงาน ระบบการให้รางวัลและการลงโทษรวมทั้งองค์ประกอบต่างๆของกลุ่ม ได้แก่ ขนาด โครงสร้าง ความซับซ้อนของระบบ ลักษณะของผู้นำและทิศทางเป็นกลุ่มเป้าหมายของกลุ่ม

วรารณ (2548: 33) ได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับบรรยากาศกลุ่ม ไว้ว่า บรรยากาศกลุ่ม หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งแวดล้อมในกลุ่ม ซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมภายนอกและภายในกลุ่ม

Stringer (2002: 9 อ้างถึงใน วรารณ, 2548: 32) ได้กล่าวถึงบรรยากาศกลุ่ม ไว้ว่า บรรยากาศกลุ่ม คือ เป็นการรวบรวมและรูปแบบของตัวกำหนดสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นแรงจูงใจ

ทฤษฎีบรรยาภาสกลุ่ม

ได้มีนักวิชาการและผู้รู้กล่าวถึงบรรยาภาสกลุ่มและทฤษฎีเกี่ยวกับบรรยาภาสกลุ่มไว้ ดังนี้

อารี (2537: 77-78) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบรรยาภาสกลุ่มไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. Multipul Measurement - Organizational Attribute Approach ซึ่งหมายถึง ลักษณะต่างๆของกลุ่มที่ทำให้แตกต่างจากกลุ่มอื่นๆและเห็นได้ชัดตลอดเวลา และลักษณะเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มนั้นๆ
2. Perceptual Measurement - Organizational Attribute Approach ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้โดยตรงของสมาชิกและสิ่งแวดล้อมในกลุ่ม ความอิสระในการทำงาน ความพึงพอใจในการทำงาน และโอกาสของแต่ละบุคคลในการแสดงออกตามความสามารถ
3. Perceptual Measurement - Individual Attribute Approach คือการรับรู้ของแต่ละบุคคลเหมือนกับกลุ่มเป็นบุคคลหนึ่ง เป็นลักษณะทางจิตวิทยาบุคคลและบรรยาภาส

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบรรยาภาสของกลุ่ม

Stringer (2002: 12-14 อ้างถึงใน วราภรณ์, 2548: 35) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อบรรยาภาสกลุ่มไว้ 5 ประการ คือ

1. ความพฤติกรรมของผู้นำ ความประพฤติกกรรมของผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งต่อบรรยาภาสกลุ่มในทุกวันนี้ เพราะผู้จัดการกลุ่มมีความสามารถในการชักจูงที่คาดหวังในตัวสมาชิก หลายครั้งที่ผู้จัดการควบคุมการให้รางวัลตั้งกฎในการทำงานและ โครงสร้างบังคับใช้มาตรฐานการทำงานและจัดกฎที่ไม่เป็นทางการในที่ทำงานมักจะพบว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนบรรยาภาสกลุ่ม อย่างรวดเร็วที่เป็นการจัดการโครงการของผู้จัดการ
2. รูปแบบของกลุ่ม รูปแบบของกลุ่มรวมถึงการเพิ่มการจัดการที่เป็นทางการในภาระกิจและงานระบบการให้รางวัล นโยบายและการผลิต รวมทั้งที่ตั้ง ที่ทำงานของคนในกลุ่ม ถ้ารูปแบบของกลุ่มชัดเจนจะเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในการสร้างความกลมกลืนของที่ทำงานหรือสร้าง

อุปสรรคและกระตุ้นพฤติกรรมพนักงาน กลุ่มที่มีรูปแบบเป็นทางการมักจะกำหนดปัจจัยการไหลของข่าวได้ดีเหมือนการรับรู้ของโอกาสสำหรับความก้าวหน้า และสิ่งเหล่านี้มีผลต่อบรรยากาศ

3. กลยุทธ์ในกลุ่มหนึ่งกลยุทธ์สามารถมีผลกระทบที่พบก่อนและสามารถชักจูงความรู้สึกของพนักงานเกี่ยวกับโอกาสความสำเร็จ รางวัล อุปสรรคความสำเร็จและข้อมูลของความพึงพอใจถ้าบริษัทเลือกกลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์ให้มีคำแนะนำตัวอย่างและมีความสำเร็จในการติดต่อสื่อสารที่เป็นกลยุทธ์ถึงตัวบุคคล กลยุทธ์จะเริ่มมีผลต่อบรรยากาศกลุ่มก่อนมาตรฐานและความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นสูงในกรณีนี้การขาดความชัดเจนของกลยุทธ์ของผู้นำ ระดับต่ำของโครงสร้าง และคำสัญญาเป็นเครื่องหมายชี้ถึงการไม่ชัดเจนของกลยุทธ์การขึ้นนำจากการจัดการ

4. สิ่งแวดล้อมภายนอก บทบาทการแข่งขันของกลุ่มเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในบรรยากาศกลุ่ม ระเบียบที่ราชการกำหนด เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ กำลังการแข่งขันของโรงงานและการเปลี่ยนเทคโนโลยี สร้างความกดดันให้กับกลุ่มและการจัดการ ปัจจัยภายนอกทั้งหมดมีผลกระทบในการทำโครงร่างที่แตกต่างของบรรยากาศ ตัวอย่าง บรรยากาศลักษณะของทีมงานในวิศวกรที่แข่งขันอย่างรุนแรงด้านเทคโนโลยีระดับสูงในโรงงานด้านการตลาดจากบรรยากาศจากทีมงานวิศวกรเหมือนกันที่ทำงานในโรงงานที่ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงในที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี

5. ปมหลังของกลุ่ม ประวัติของกลุ่มหนึ่งมีผลกระทบต่อบรรยากาศของกลุ่ม ความคาดหวังเกี่ยวกับรางวัลในอนาคต การลงโทษและความสำคัญเป็นการกระทบที่ปรากฏก่อนบอ่ยว่ากลุ่มคิดอะไร จะพัฒนาการตรวจสอบที่สมบูรณ์ในประวัติศาสตร์ของกลุ่มที่สำคัญ แต่ปรากฏการณ์การปรึกษาเรานำไปเพ่งเล็งบน 4 ปัจจัยอย่างตรงประเด็น 1) การรับรู้ของการจัดการ 2) ประเพณีเกี่ยวกับรางวัลสำหรับผลงาน การสนับสนุนเฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษหรือแยกกัน 3) ความทรงจำและบทบาทของกลุ่ม อดีตของผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดี และ 4) รูปแบบของธุรกิจการลงทุน

กล่าวโดยสรุป บรรยากาศกลุ่ม เป็นลักษณะสภาพการปฏิบัติงานร่วมกันในลักษณะที่แสดงถึงปฏิสัมพันธ์ของทุกคนกลุ่ม ในการดำเนินงานของกลุ่มนั้นจะต้องมีความสอดคล้องกันในการทำงานและกระบวนการในการปฏิบัติงานของกลุ่ม ดังนั้นขอยกตัวอย่างบรรยากาศในการวิจัยครั้งนี้ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม และการสนับสนุนของกลุ่ม

แนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวัง

ความคาดหวังเป็นลักษณะทางด้านจิตวิทยา การแสดงออกในพฤติกรรมของมนุษย์เป็นการแสดงออกตามความคาดหวังของแต่ละบุคคล ความคาดหวังจะแตกต่างกันไปตามบทบาทที่ได้รับ โดยมีแรงจูงใจกระตุ้นให้เกิดการแสดงออก ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของความคาดหวัง แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง และลักษณะของความคาดหวัง

ความหมายของความคาดหวัง

อานนท์ (2529: 16) ได้ให้ความหมายของความคาดหวังว่า เป็นการคาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้าว่าจะเกิดขึ้นอย่างไร แล้วถึงความคาดหวังนั้นจะมีผลต่อผู้แสดงความหวังแล้วสามารถจะชี้ถึงความตั้งใจในการปฏิบัติงานจากระดับความคาดหวังได้

จักรพันธ์ (2536: 41) ได้ให้ความหมายของความคาดหวังว่า ความคาดหวัง หมายถึง การกำหนดหรือ คาดหวัง หมายถึง คุณสมบัติหรือพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งต่างๆควรจะมี สมบูรณ์ (2540: 9) ได้ให้ความหมายของความคาดหวังว่า ความคาดหวัง หมายถึง การตั้งความหวังไว้ล่วงหน้า โดยประสบการณ์ในอดีตเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่ส่งผลต่อความคาดหวังของมนุษย์

เพชรสิริ (2542: 10) ได้ให้ความหมาย ความคาดหวังเป็นความหวังเป็นความรู้สึก ความคิดเห็น การรับรู้ การตีความหรือคาดการณ์ต่อสิ่งต่างๆที่ยังไม่เกิดขึ้น พฤติกรรมของบุคคลจะเป็นไปได้รับผลลัพธ์ ความที่คาดหวังไว้ ความคาดหวังมีลักษณะเป็นการประเมินค่าโดยใช้มาตรฐานของตนเองเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลังประสบการณ์ ความสนใจและการเห็นคุณค่าความสำเร็จของสิ่งนั้น

พรเทพ (2543: 26) ได้ให้ความหมาย ความคาดหวัง เป็นความรู้สึก ความคิดเห็นหรือ การคาดการณ์ต่อเหตุการณ์ต่อสิ่งต่าง ที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เห็นเป็นประจักษ์ พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลจะเป็นไปเพื่อได้รับผลลัพธ์ตามที่คาดหวัง

ปิยะสุดา (2544: 8) ได้ให้ความหมายของความคาดหวังว่า ความคาดหวัง หมายถึง การคาดการณ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้ตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง โดยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ผ่านมา คุณลักษณะส่วนบุคคล ซึ่งจะมีผลต่อความพึงพอใจของ บุคคล

กล่าวโดยสรุป ความคาดหวัง เป็นการรับรู้ความรู้สึกที่เกิดจากการตอบสนองต่อความต้องการ จากประสบการณ์ที่ผ่านมา พฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละบุคคล จะแตกต่างกันไป เพื่อที่จะได้รับผลลัพธ์ตามที่ได้อ้างอิงไว้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวัง

เพชรสิริ (2542: 13) ได้ให้ความหมายของแนวคิดและทฤษฎีความคาดหวังว่า ความคาดหวัง เป็นความคิดเห็นในการคาดคะเนต่อบุคคล ที่แสดงพฤติกรรมตามตำแหน่งที่บุคคลดำรงตำแหน่งนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นการคาดหวังของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเอง หรือของบุคคลอื่นที่คาดหวังต่อบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้น ในกรณีที่พฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งออกมานั้นไม่ตรงต่อความคาดหวังหรือความต้องการที่แท้จริงของสถาบันหรือบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง จะทำให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะเกิดความไม่สบายใจ และจะมีผลกระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติงานด้วย

นริศรา (2544: 20) ได้ให้ความหมายของแนวคิดเกี่ยวกับความคาดหวังว่า ความคาดหวัง เป็นการคาดการณ์ของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยความคาดหวังของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกันตาม ภูมิหลังประสบการณ์ ความสนใจ การให้คุณค่าแก่สิ่งนั้นๆของแต่ละบุคคล หากบุคคลนั้นคาดหวังถึงผลประโยชน์ หรือผลลัพธ์ที่ตนเองน่าจะได้ในอนาคต บุคคลนั้นอาจจะมีพฤติกรรมเพื่อเข้าร่วม หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ตามที่คาดหวังไว้

ปิยะวดี (2545: 8) ได้ให้ความหมายของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคาดหวังว่า การที่บุคคลจะกำหนดความคาดหวังอย่างไรนั้น ต้องเกิดขึ้นจากความพึงพอใจ และความต้องการของบุคคลนั้น เพื่อที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งใจไว้ และนอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ผ่านมาอีกด้วย นั่นคือ ถ้าบุคคลนั้นเคยประสบความสำเร็จมาก่อนก็จะมีกำหนดความคาดหวังในการทำงานครั้งต่อไปสูงขึ้น แต่ถ้าเคยล้มเหลวก็จะมีกำหนดความคาดหวังในการทำงานครั้งต่อไปให้ต่ำลง เพื่อให้เหมาะสมกับความสามารถที่มีอยู่จริง

กล่าวโดยสรุป ความคาดหวังจะถูกกำหนดจากการที่บุคคลนั้นๆเกิดความพึงพอใจและต้องการ ความคาดหวังเป็นความคิดเห็นในการคาดคะเนของต่อบุคคลที่แสดงพฤติกรรมนั้นๆ ออกมา แต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกันออกไป ตามประสบการณ์ ความสนใจ ความต้องการ และความคิดของแต่ละบุคคล ตามสถานการณ์และความเหมาะสม

ลักษณะของความคาดหวัง

ได้มีผู้กล่าวถึงลักษณะของความคาดหวัง ไว้พอสรุปได้ดังนี้

ธนะวัฒน์ (2542: 42) ได้กล่าวถึง ลักษณะของบทบาทที่คาดหวังไว้ว่า เป็นบทบาทที่ต้องการแสดงความคาดหวัง ในขณะเดียวกันเจ้าของสถานภาพนั้น ก็สามารถที่จะรับรู้ว่าคุณเองมีบทบาทอย่างไร และสามารถที่จะคาดหวังตนเองว่าควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามที่ตนเองและสังคมคาดหวังไว้

ปิยะวดี (2545: 10) ได้กล่าวถึง ลักษณะของบทบาทที่คาดหวัง เป็นบทบาทที่ต้องแสดงความคาดหวังในขณะเดียวกันเจ้าของสถานภาพนั้น ก็สามารถที่จะรับรู้ว่าคุณเองควรต้องมีบทบาทอย่างไรและสามารถที่จะคาดหวังว่าคุณเองควรจะแสดงพฤติกรรมนั้นๆอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามที่ตนเองและสังคมได้คาดหวังไว้

อมรทิพย์ (2548: 11) ได้กล่าวถึง ลักษณะของความคาดหวังไว้ว่า ความคาดหวังมีการแสดงออกถึงพฤติกรรม จุดมุ่งหมายเข้าเกี่ยวข้อง ทั้งความคาดหวังต่อความสามารถของตนเอง ความคาดหวังต่อการกระทำของตนเอง ซึ่งหากสิ่งที่คาดหวังเป็นสิ่งที่บุคคลขาดอยู่ บุคคลนั้นย่อมมีความต้องการรุนแรงและเมื่อสมหวัง ความต้องการก็ลดลง แต่หากไม่สมหวังหรือไม่ได้รับผลประโยชน์ก็จะปรับเปลี่ยนทิศทางความคาดหวังต่อไป

กล่าวโดยสรุป เป็นลักษณะของความคาดหวังที่แสดงออกทางพฤติกรรมว่าจะแสดงออกอย่างไร ทั้งนี้ ก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพของตนเอง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมตามที่ตนเองและสังคมได้คาดหวังไว้

กรรมวิธีในการผลิตไหมที่มีคุณภาพ

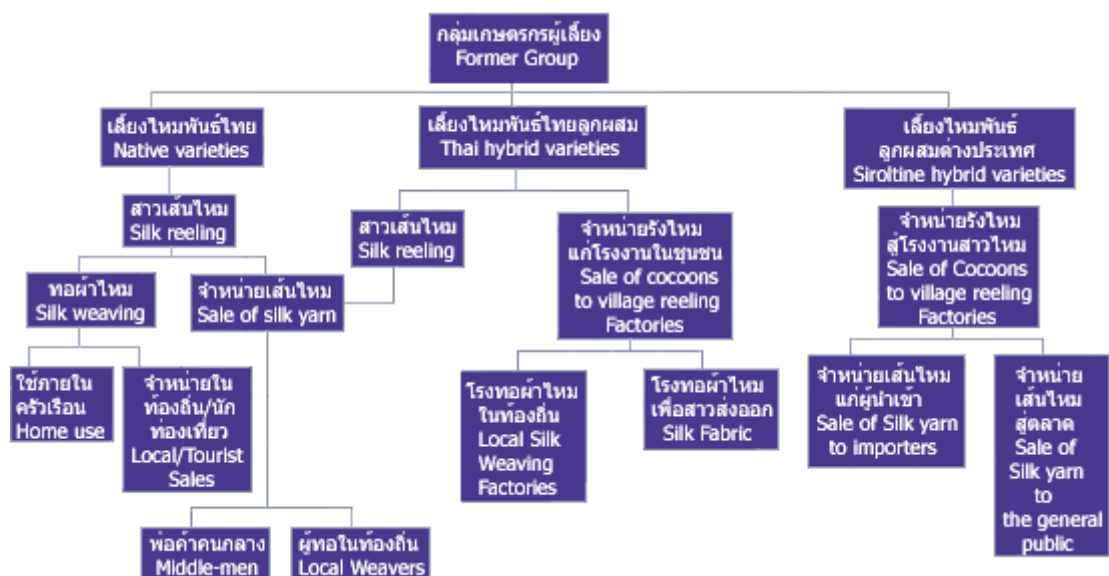
กรรมวิธีในการผลิตไหมให้มีคุณภาพนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรได้กล่าวว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการเลี้ยงไหมจากแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนมาเป็นแบบอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ ดังนั้น จะต้องมีการพัฒนาคุณภาพ และเทคนิคและวิธีการเลี้ยงไหมแผนใหม่ให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมได้รับผลตอบแทนสูงสุด

การผลิตไหม

สถานการณ์การผลิต

สถานการณ์ทั่วไปไหมไทยเป็นสินค้าเกษตรที่มีการผลิตควบคู่มาับวัฒนธรรมไทย อีกทั้งเป็นสินค้าเกษตรเศรษฐกิจชนิดหนึ่ง สามารถก่อให้เกิดรายได้แก่เกษตรกรได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี เป็นการเกษตรที่มีการใช้แรงงานในสังคมชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง ส่งผลทำให้เศรษฐกิจ สังคม ของเกษตรกรไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ศักยภาพการเลี้ยงไหมของไทยโดยเฉลี่ยสามารถทำได้โดยประมาณ 6 – 10 ครั้งต่อปี ในเขตอาศัยน้ำฝน และสามารถเลี้ยงได้เดือนละครั้งตลอดปีโดยประมาณ 10 – 12 ครั้ง ในเขตพื้นที่ชลประทาน ปัจจุบันการส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตไหม ได้มีการพัฒนารูปแบบกลุ่มผลิตที่เป็นลักษณะกลุ่มเฉพาะ คือ

ระบบการผลิตและการตลาดไหมไทย

ภาพที่ 1 ระบบการผลิตและการตลาดไหม

ที่มา: กรมวิชาการเกษตร (2548)

ตารางที่ 1 ข้อมูลการผลิตหม่อนไหม

ปี	เนื้อที่ปลูกหม่อน (ไร่)	ครัวเรือน เกษตรกร	ผลผลิตไหม			ราคาเฉลี่ย เส้นไหมพื้นเมือง ชั้น 3 (บาท/กก.)
			สาวมือ (ตัน)	สาวเครื่อง (ตัน)	รวม (ตัน)	
2537	325,275	270,312	1,075	302	1,377	320.00
2538	289,572	246,743	934	379	1,313	381.17
2539	258,073	212,699	819	325	1,144	384.00
2540	218,920	193,445	715	331	1,046	452.00
2541	208,485	177,947	733	356	1,089	625.00
2542	190,734	168,418	946	326	1,272	609.42
2543	190,000	159,000	880	350	1,230	635.67
2544	185,670	161,868	1,100	410	1,510	508.00
2545	169,040	148,650	1,150	350	1,500	544.00
2546	161,430	148,750	1,080	320	1,400	616.00

ที่มา : กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2548)

การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมกรมวิชาการเกษตร (กรมวิชาการเกษตร, 2548) ได้กล่าวถึง การพัฒนาและการเพิ่มผลผลิตไหม และการดูแลรักษาไว้หลายอย่าง เช่น พันธุ์ วิธีการเลี้ยง วิธีการดูแลรักษา การป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูไหม และการเก็บรังไหม ดังนี้

พันธุ์

พันธุ์ไหมที่เกษตรกรเลี้ยงกันในประเทศสามารถแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. ไหมพันธุ์ไทย หมายถึง ไหมพันธุ์พื้นเมือง ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย เป็นไหมพวกที่สามารถฟักออกตลอดปี มีความต้านทานต่อสภาพแวดล้อมได้ดี รังไหมมีขนาดเล็ก ลักษณะยาวรี

ส่วนใหญ่จะมีสีเหลือง สีจำปารังไหมมีสีไหมมาก เปอร์เซ็นต์เปลือกรังดำ เส้นใยสั้นไม่สามารถสาวด้วยเครื่องจักรได้พันธุ์ที่แนะนำส่งเสริมได้แก่พันธุ์นางน้อย และพันธุ์นางลาย พันธุ์เหล่านี้เลี้ยงเพื่อสาวเป็นเส้นพุ่งด้วยเครื่องสาวแบบพื้นบ้าน

พันธุ์นางน้อย

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนไหมลำตัวสีขาวนวล ไม่มีจุดประ ไหมสุกจะมีสีเหลืองใส อายุหนอนไหม 18-22 วัน จำนวนไข่ไหม 378 ฟองต่อแม่ วางไข่ตลอดปี สีไข่ไหมเหลืองอ่อน รังไหมสีเหลือง หัวรังป้าน ท้ายรังค่อนข้างแหลมขนาดความยาว 3 เซนติเมตร กว้าง 1.5 เซนติเมตร น้ำหนักรังสดเฉลี่ย 0.96 กรัมต่อรัง เปอร์เซ็นต์เปลือกรัง 12.8-13.5 เปอร์เซ็นต์ ผลผลิตรังไหมเฉลี่ย 12-13 กิโลกรัมต่อแผ่น (50 แม่) ความยาวเส้นใยต่อรัง 370-410 เมตร ลักษณะเด่น เป็นไหมพันธุ์แท้สายพันธุ์ไทยที่มีความแข็งแรงเลี้ยงง่าย เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในประเทศไทย จำนวนไข่ต่อแม่สูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองที่เกษตรกรเลี้ยงอยู่เดิม

พันธุ์นางลาย

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนไหมสีขาวลายคาดดำตลอดลำตัว อายุหนอนไหม 19-21 วัน จำนวนไข่ไหม 320-350 ฟองต่อแม่ วางไข่ตลอดปี ไข่ไหมสีเหลืองอ่อน รังไหมสีเหลือง หัวรังป้านท้ายแหลมขนาดความยาว 3.21-3.67 เซนติเมตร กว้าง 1.2-1.45 เซนติเมตร น้ำหนักรังสดเฉลี่ย 0.678-1.64 กรัมต่อรัง เปอร์เซ็นต์เปลือกรัง 11-14 % ผลผลิตรังไหมเฉลี่ย 12-13 กิโลกรัมต่อแผ่น (50 แม่) ความยาวเส้นใยต่อรังเฉลี่ย 311 เมตร ลักษณะเด่น ทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่มีอุณหภูมิสูง เปอร์เซ็นต์รังเสียต่ำ ข้อยากัก รังไหมมีสีไหมค่อนข้างมาก

2. ไหมพันธุ์ไทยถูกผสม หมายถึง พันธุ์ไหมที่เกิดจากการผสมระหว่างพันธุ์ไทยกับพันธุ์ต่างประเทศ (จีน ญี่ปุ่น) รังไหมมีสีเหลืองขนาดรังใหญ่กว่าพันธุ์ไทย ให้ผลผลิตรังไหมสูงกว่าแต่ด้านทนต่อสภาพแวดล้อมน้อยกว่าพันธุ์ไทย พันธุ์ที่ส่งเสริม ได้แก่ พันธุ์ กสภ.2 ,กสภ. 6 และ ดอแก้ว

พันธุ์ กสก.2

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนใหม่ลำตัวลายและมีแต้มปนกัน อายุหนอนใหม่ 19-20 วัน น้ำหนักรังสดเฉลี่ยต่อรัง 1.45 กรัม รังสีเหลือง หัวท้ายรังป้านและยาวรีรูปไข่ เปอร์เซนต์เปลือกรัง 17-18 เปอเซ็นต์ ผลผลิตรังใหม่เฉลี่ย 16-18 กิโลกรัมต่อกล่อง ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรัง 800 เมตร ลักษณะเด่น เลี้ยงง่าย มีความแข็งแรงสูง เหมาะกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทย สามารถเลี้ยงได้ผลดีตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว แต่ในช่วงฤดูฝนจะต้องให้ความสนใจดูแลมากกว่า พันธุ์ กสก.6 คุณภาพรังใหม่สม่ำเสมอ สามารถนำไปสาวด้วยเครื่องจักรได้

พันธุ์ กสก.6

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนใหม่ลำตัวลายมีโหนกและไม่มีโหนกปนกันลำตัวมีแต้มชัดเจน อายุหนอนใหม่ 19-20 วัน น้ำหนักรังสดเฉลี่ยต่อรัง 1.60 กรัม รังไหมสีเหลืองหัวท้ายป้านป็นรี รูปร่างยาวรีคล้ายไข่ เปอร์เซนต์เปลือกรัง 17 เปอเซ็นต์ ผลผลิตรังใหม่เฉลี่ย 16-18 กิโลกรัมต่อกล่อง ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรัง 720 เมตร ลักษณะเด่น เลี้ยงง่าย หนอนใหม่มีความแข็งแรงสูง กินใบหม่อนมากกว่าพันธุ์ กสก. 2 สามารถเลี้ยงไหมได้ผลดีตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว ข้อจำกัด คุณภาพของรังใหม่สม่ำเสมอน้อยกว่าพันธุ์ กสก.2 แต่สามารถนำไปสาวด้วยเครื่องจักรได้

พันธุ์ดอกบัว

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนใหม่ลำตัวขาวปลอด ขนาดปานกลาง อายุหนอนใหม่ 18 วัน น้ำหนักรังสดเฉลี่ยต่อรัง 1.40 กรัม รังไหมสีเหลือง หัวท้ายป้านค่อนข้างกลม เปอร์เซนต์เปลือกรัง 16.1 % ผลผลิตรังใหม่เฉลี่ย 13-15 กิโลกรัมต่อกล่อง ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรัง 519 เมตรลักษณะเด่น เลี้ยงง่าย มีความแข็งแรงสูง เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทย อายุหนอนใหม่สั้น ทำให้ลดต้นทุนการผลิต และลดความเสี่ยงต่อการเกิดโรคไหม สามารถเลี้ยงได้ผลดีตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว ข้อจำกัด ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรังยังไม่เหมาะที่จะนำไปสาวด้วยเครื่องจักรแบบอัตโนมัติ

3. ไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ หมายถึงพันธุ์ที่เกิดจากการผสมพันธุ์ระหว่างพันธุ์ต่างประเทศ สายพันธุ์จีนกับสายพันธุ์ญี่ปุ่น รังไหมสีขาว ขนาดรังใหญ่ เปอร์เซนต์เปลือกรังสูง ความยาวของเส้นไหมเฉลี่ยต่อรังมากกว่า 1,000 เมตร เหมาะในการสาวด้วยเครื่องจักรโดยสาวเป็น

เส้นยืน พันธุ์ที่ส่งเสริมได้แก่ พันธุ์ กสก.1 และ กสก.5

พันธุ์ กสก.1

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนใหม่มีลักษณะมีโหนดและไม่มีโหนดปนกัน ลำตัวเต็ม ชัดเจน หนอนใหม่อายุ 21-22 วัน รังไหมสีขาว ขาวริคคล้ายไข่ คอดตรงกลางเล็กน้อยหัวท้ายรังปาน เปอร์เซ็นต์เปลือกรัง 20-21 เปอร์เซ็นต์ ผลผลิตรังไหมเฉลี่ย 30 กิโลกรัมต่อกล่อง ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรัง 1,000-1,100 เมตร ลักษณะเด่น เลี้ยงง่าย มีการเจริญเติบโตสม่ำเสมอ แข็งแรง สามารถเลี้ยงได้ทุกฤดูกาล แต่ทั้งนี้ต้องการใบหม่อนที่มีคุณภาพและต้องการดูแลมากกว่าไหมพันธุ์ไทยลูกผสม ลักษณะและขนาดรังมีความสม่ำเสมอ เส้นใยยาวเหมาะที่จะนำไปสาวด้วยเครื่องจักร แบบอัตโนมัติ ให้ผลผลิตรังไหมและคุณภาพเส้นไหมดีกว่าพันธุ์ไทยลูกผสม

พันธุ์ กสก.5

ลักษณะประจำพันธุ์ หนอนใหม่มีลักษณะลำตัวมีเต็มและขาวปนกัน อายุหนอนใหม่ 21-22 วัน รังไหมสีขาว หัวท้ายปายขาวริคคล้ายไข่ เปอร์เซ็นต์เปลือกรัง 21-22 เปอร์เซ็นต์ ผลผลิตรังไหมเฉลี่ย 2830 กิโลกรัมต่อกล่อง ความยาวเส้นไหมเฉลี่ยต่อรัง 1,100-1,200 เมตร ลักษณะเด่น ให้ผลผลิตและคุณภาพเส้นไหมดีกว่า กินใบหม่อนน้อยกว่าไหมพันธุ์ไทยลูกผสม พันธุ์ กสก. ข้อจำกัด เลี้ยงได้ดีในช่วงฤดูหนาวในช่วงฤดูฝนสามารถเลี้ยงได้แต่ต้องมีการดูแลที่ดี

วิธีการเลี้ยงและการดูแลไหม

กรมวิชาการเกษตรได้กล่าวถึง วิธีการเลี้ยงไหม และเป้าหมายของการเลี้ยงไหม ในหนังสือ 100 ปี หม่อนไหมสายใยแผ่นดิน ดังนี้ว่า

1. เกษตรกรแต่ละรายมีเป้าหมายในการเลี้ยงไหมต่างกัน ดังนี้1. การเลี้ยงไหมเพื่อจำหน่ายรัง เป็นการเลี้ยงไหมเพื่อจำหน่ายรังให้กับโรงงานสาวไหม มีระบบการเลี้ยง ดังนี้

- รับไข่ไหมมาเลี้ยง เกษตรกรจะรับไข่ไหมจากบริษัท ศูนย์วิจัยหรือสถานทดลอง หม่อนไหม โดยเลี้ยงตั้งแต่ไหมแรกฟัก-ไหมสุก ใช้เวลาประมาณ 20-22 วัน และไหมทำรังอีก 5-6 วัน จึงคัดเลือกรังไหมส่งจำหน่ายโรงงานสาวไหม

- รับไหมนอน 2 มาเลี้ยง ทำในลักษณะกลุ่มสหกรณ์หรือสมาชิกบริษัท โดยเลี้ยงไหมวัย 1-2 ที่โรงเลี้ยงกลางประมาณ 6-7 วัน แล้วจึงส่งไหมนอน 2 ไปเลี้ยงต่อบ้านเกษตรกรในช่วงวัย 3-5 ประมาณ 14-15 วัน ไหมสุกทำรังอีก 5-6 วัน จึงรวบรวมรังไหมส่งจำหน่ายโรงงานสาวไหม

2. การเลี้ยงไหมเพื่อขายเส้นไหม หมายถึง โรงงานสาวไหมเลี้ยงไหมเอง และนำผลผลิตรังไหมที่ได้สาวเป็นเส้นในโรงงานของตนเอง ซึ่งรวมไปถึงอุตสาหกรรมภายในครัวเรือนของเกษตรกรด้วย

- โรงเลี้ยงไหม เป็นปัจจัยสำคัญในการเลี้ยงไหมแผนไหมแผนใหม่ เนื่องจากโรงเลี้ยงไหมมีผลทำให้เกษตรกรเลี้ยงไหมได้มากขึ้น การปฏิบัติงานสะดวก คล่องตัว งานต่อการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูไหม ลักษณะโรงเลี้ยงไหมที่ดี คือ ตั้งอยู่ไม่ห่างจากสวนหม่อนมากเกินไป โรงเลี้ยงไหมควรมีขนาด 4 x 7 เมตร ความสูง 2.5 เมตร ห้องเลี้ยงบุ่มงั่วหรือมุ้งไนลอน เพื่อป้องกันแมลงวันลาย มีห้องดักแมลงวันลายขนาด 1.00x1.50 เมตร พื้นห้องเลี้ยงไหมทำด้วยคอนกรีต โรงเลี้ยงไหมสามารถถ่ายเทอากาศได้สะดวก ควรสร้างโรงเลี้ยงไหมตามแนวทิศตะวันออกและทิศตะวันตก บริเวณรอบโรงเลี้ยงไหมปลูกต้นไม้ ป้องกันความร้อนจากแสงแดด ควรมีห้องสำหรับเก็บใบหม่อน

- อุปกรณ์การเลี้ยงไหม จำเป็นต้องเตรียมให้พอเหมาะกับจำนวนไหมที่จะเลี้ยง และเหมาะสมกับการปฏิบัติของเกษตรกร ดังนี้

1. กระด้งเลี้ยงไหมสำหรับไหมลูกผสม ต้องเตรียมกระด้งประมาณ 40 กระด้งต่อกล่อง ถ้าเป็นไหมพันธุ์ไทยใช้ประมาณ 20 กระด้งต่อแผ่น

2. ชั้นเลี้ยงไหมสำหรับการเลี้ยงไหมลูกผสม ชั้นเลี้ยงไหมที่ใช้มี 2 ขนาด

- ชั้นเลี้ยงขนาดกว้าง 1.5 เมตร มี 3 ชั้น แต่ละชั้นสูงห่างกัน 25-60-60 เซนติเมตร ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับโรงเลี้ยงไหม

- ชั้นเลี้ยงไหมขนาดกว้าง 2 เมตร มี 3 ชั้น แต่ละชั้นสูงห่างกัน 25-70-70 เซนติเมตร ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับโรงเลี้ยงไหม

3. อุปกรณ์อื่นๆ เช่น มิด เจียง ขนไก่ ตาข่ายถ่ายมูล กะละมัง ตะกร้าเก็บใบหม่อน ตะแกรงร่อนสารเคมี ตะเกียบปลายแหลม รองเท้า ผ้าเช็ดมือ ผ้าปิดจมูก ผ้าคลุมหม่อน เครื่องพ่นสารเคมี คุ่มน้ำ จ่อ ถังใส่รังไหมและเข่งใส่มูลไหม

4. วัสดุที่ใช้เลี้ยงแต่ละวัน เช่น นํ้ายาฟอรัมาลีน คลอรีน แพบโซล ปูนขาว สบู่ ฯลฯ

การป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูไหม

ก่อนการเลี้ยงไหม

1. การป้องกันโรคที่ติดมากับไข่ไหม เช่น โรคเพบริน โดยรับไข่ไหมจากแหล่งผลิตไข่ไหมที่เชื่อถือได้ว่าปลอดโรค เช่น ศูนย์วิจัยหม่อนไหม สถานีทดลองหม่อนไหม ศูนย์ขยายพันธุ์ไหม บริษัทผลิตไข่ไหมที่ผ่านการรับรองจากกรมวิชาการเกษตร

2. ก่อนเลี้ยงไหม ควรทำลายเชื้อโรคโดยใช้สารเคมี เช่น ฟอรัมาลีน ปูนขาว คลอรีน นิคฟัน จุ่มหรือแช่อุปกรณ์การเลี้ยงไหม

ระหว่างการเลี้ยงไหม

1. การป้องกันโรคจากภายนอกเข้าสู่โรงเลี้ยงไหม ล้างมือให้สะอาดก่อนและหลังเข้าโรงเลี้ยงไหม เปลี่ยนรองเท้าที่ใช้เฉพาะในโรงเลี้ยงไหม ไม่ควรให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าโรงเลี้ยงไหม

2. การป้องกันไม่ให้เชื้อโรคเข้าทำลายตัวไหมโดยการโรยสารเคมี ขณะเลี้ยงไหม

3. การเลี้ยงไหมอย่างถูกสุขลักษณะเพื่อการเจริญเติบโต มีความสมบูรณ์และแข็งแรง ด้วยการให้ใบหม่อนที่มีคุณภาพดี ในปริมาณที่เพียงพอ ไม่เลี้ยงไหมในอัตราที่หนาแน่นจนเกินไป

4. หนอนไหมที่มีขนาดเล็กหรือผิดปกติให้คัดทิ้ง

5. ควรเลี้ยงไหมเป็นรุ่น ไม่เลี้ยงวัยอ่อนและวัยแก่ปนกัน

หลังการเลี้ยงไหม

1. ควรทำลายเชื้อโรคโดยใช้สารเคมีเช่นเดียวกับก่อนเลี้ยงไหม
2. ควรมีเวลาพักโรงเลี้ยงอย่างน้อย 2 อาทิตย์ เพื่อจะได้มีเวลาทำความสะอาดโรงเลี้ยงไหม
3. การกำจัดเชื้อโรคไม่ใช้สารเคมีสามารถทำได้โดยการเผา การฝัง การใช้แสงแดด เป็นต้น

แมลงและสัตว์ศัตรูหนอนไหม

แมลงวันก้นขน ลักษณะแมลงวันก้นขนคล้ายแมลงวันบ้านแต่มีขนาดใหญ่กว่าและมีขนตามตัวจำนวนมาก หนอนไหมที่ถูกแมลงวันทำลายจะเป็นจุดดำที่ผิวหนัง ลำตัวจะบวม โดยแมลงวันก้นขนจะวางไข่บนตัวหนอนไหม เมื่อไข่แมลงวันก้นขนฟักเป็นตัว ตัวหนอนแมลงวันก้นขนจะเจาะเข้าไปเจริญเติบโตในลำตัวหนอนไหมจนใกล้จะเข้าดักแด้ จึงจะออกจากตัวหนอนไหมมาเข้าดักแด้ข้างนอกเป็นสีน้ำตาลแล้วกลายเป็นตัวเต็มวัยของแมลงวันก้นขนต่อไป การป้องกันกำจัด โรงเลี้ยงไหมควรมีมุ้งลวดหรือมุ้งพลาสติกอย่างมิดชิด และควรมีห้องมืดเพื่อช่วยดักแมลงวันก้นขนในช่วงเข้าออกโรงเลี้ยง

มด มีความสามารถทำลายได้ทั้งไข่และตัวหนอนไหม โดยกัดกินไข่ไหมหรือกัดตัวหนอนไหมทำให้เป็นแผล และตายได้ในที่สุด การป้องกันกำจัด ควรทำร่องน้ำรอบโรงเลี้ยงไหม หรือมีน้ำหล่อที่รองของชั้นเลี้ยง อาจใช้น้ำมันเครื่องหรือจารบีทาที่ขาชั้นเลี้ยงก็ได้

สัตว์อื่นที่เป็นศัตรูหนอนไหม คือ ตั๊กแตน จิ้งจก หนู

การป้องกันกำจัด โรงเลี้ยงไหมควรมีมุ้งลวดหรือมุ้งพลาสติกมิดชิด การเข้าออกโรงเลี้ยงไหมควรระวัง ในการปิดเปิดประตู เพราะจะทำให้สัตว์ต่างๆที่เป็นศัตรูไหมเข้าไปในโรงเลี้ยงไหมได้

การเก็บรังไหม

หนอนไหมจะพ้นเส้นใยทำรังประมาณ 2 วัน หลังจากทำรังเสร็จ 1-2 วัน จะเปลี่ยนไปเป็นดักแด้ และอีก 2-3 วัน ดักแด้จะแข็งตัว มีผิวสีน้ำตาล รวมเวลา 5-6 วัน จึงลอกรังไหมออกจากจ่อได้ ไม่ควรลอกรังไหมออกจากจ่อเร็วเกินไปเพราะดักแด้ยังอ่อนตัวอยู่ อาจแตกหรือทำให้รังเปื้อนได้ จากนั้นทำการคัดรังไหมที่ดีแยกออกไว้ ส่วนรังเสียซึ่งมีหลายชนิด เช่น รังแผ่ รังบาง รังหัวท้ายบาง รังเปื้อนภายนอก รังบุบ รังผิดปกติ รังค้ำ รังเจาะ รังหลวม และรังขึ้นรา ให้ทำการคัดออกไว้อีกกลุ่มหนึ่งเพื่อแยกจำหน่าย หากจำหน่ายรังไหมโดยไม่มีการแยกรังก่อน จะทำให้ราคาไหมตกต่ำได้

เวลาที่เหมาะสมในการเก็บรังไหม คือ หลังจากที่หนอนไหมทำรังแล้ว 5 วัน การจำหน่ายผลผลิตไหม เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมในปัจจุบันมีการจำหน่ายผลผลิตไหมอยู่ 2 ชนิด คือ เส้นไหมและรังไหม

จากการรวบรวมข้อมูลในการเลี้ยงไหม สรุปได้ดังนี้ การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมให้เหมาะสม เป็นปัจจัยที่สำคัญอันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตหม่อนไหม และลดต้นทุนการผลิต ซึ่งจะส่งผลโดยตรงในการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในการผลิตไหมของเกษตรกร

นอกจากนี้กรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตร ได้เล็งเห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาไหม ได้มีการจัดตั้งโครงการส่งเสริมกลุ่มหม่อนไหม จึงจัดทำรายละเอียดเกี่ยวกับเกษตรกรเกี่ยวกับการพัฒนาหม่อนไหม เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหม่อนไหมที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วย พันธุ์ไหม วิธีการเลี้ยง วิธีการดูแลไหม การป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูไหม การเก็บรังไหม ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

วงจรชีวิตของไหมเริ่มตั้งแต่แม่ผีเสื้อวางไข่ หลังจากวางไข่แล้วประมาณประมาณ 10-12 วัน ไข่ไหมชนิดฟักออกจากธรรมชาติหลายครั้งต่อปี จะฟักออกเป็นตัวหนอน ระยะการเจริญเติบโตมีทั้งหมด 5 ระยะ ใช้เวลาเป็นตัวหนอนประมาณ 1-2 วัน จากนั้นอีกประมาณ 1-2 วัน จะเปลี่ยนรูปร่างกลายเป็นดักแด้ ต่อมาอีก 9-10 วันดักแด้จะกลายเป็นผีเสื้อเป็นการครบชีวิตจักรการเจริญเติบโต ทั้ง 4 ระยะ

พันธุ์ไหม

พันธุ์ไหมที่เกษตรกรเลี้ยงกันในประเทศสามารถแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

- 1) ไหมพันธุ์ไทย
- 2) ไหมพันธุ์ไทยลูกผสม
- 3) พันธุ์ต่างประเทศลูกผสม

การเลี้ยงไหม

การเลี้ยงไหมแบ่งการเลี้ยงไหมได้ 2 แบบ คือ การเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมและการเลี้ยงไหมเพื่อจำหน่ายรัง

การเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสม มีการเตรียมการปลูกหม่อนพันธุ์ดี มีความรู้เกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม โดยอาจจะเข้ารับการอบรม ที่ศูนย์วิจัย/สถานิทดลองหม่อนไหมและบริษัท สร้างโรงเลี้ยงไหมและอุปกรณ์ การเลี้ยงไหมให้ถูกต้อง ทำแผนการเลี้ยงไหมตลอดทั้งปี

การเลี้ยงไหมเพื่อจำหน่ายรัง สามารถแบ่งได้ 2 แบบ ดังนี้

1. รับไข่ไหมมาเลี้ยงเอง เกษตรกรจะรับไข่ไหมจากบริษัทศูนย์วิจัยหรือสถานิทดลองหม่อนไหม โดยเลี้ยงตั้งแต่ไหมแรกฟัก ไหมวัยอ่อน-ไหมวัยแก่ ประมาณ 20-22 วัน และไหมสุบทำรังอีก 5-6 วัน จึงจะคัดเลือกรังไหม
2. รับไหมนอน 2 มาเลี้ยง เป็นการทำให้แบบกลุ่มสหกรณ์หรือเป็นสมาชิกกลุ่มบริษัท หรือสมาชิกโครงการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมงานต่างๆโดยจะเลี้ยงวัยอ่อน (วัย 1-2) ที่โรงกลางประมาณ 6-7 วัน แล้วจึงส่งไหมนอน 2 ไปเลี้ยงต่อบ้านบ้านเกษตรกรในช่วงวัยแก่ (วัย 3-5) ประมาณ 14-15 วัน ไหมสุกทำรังไหมอีก 5-6 วัน จึงจะรวบรวมรังไหมส่งจำหน่าย

การเลี้ยงไหมจะต้องมีการจัดเตรียมแปลงหม่อน โดยคำนวณปริมาณใบหม่อนและปริมาณตัวไหมให้สอดคล้องกัน ผู้เลี้ยงไหมควรตัดแต่งกิ่งไหมก่อนการเลี้ยงไหม 2-3 เดือน โรงเลี้ยงไหมที่ดีเป็นเรือนแบบไทยแท้มีพื้นสูงจากพื้นดินพอให้ถ่ายเทอากาศให้สะดวก หลังคามุงด้วยแฝกหรือ

จาก มีหน้าต่างเปิดไว้รอบห้อง ข้อที่ควรคำนึงคือ ต้องบังแดดไม่ให้แดดส่องเข้า ป้องกันแมลง และสัตว์ต่างๆ และไม่ควรชื้นเกินไป ห้องเลี้ยงไหมมีขนาดห้องเลี้ยงไหมอยู่ 2 แบบ คือ 1) ห้องเลี้ยงไหมขนาด 6X8 เมตร แปลงหม่อน 3-5 แรงงานหลัก 1-2 คน 2) ห้องเลี้ยงไหมขนาด 8X16 เมตร แปลงหม่อน 10-15 ไร่ แรงงานหลัก 2-3 คน อุปกรณ์การเลี้ยงไหมที่สำคัญ เช่น ชั้นเลี้ยงไหม กระด้งเลี้ยงไหม จ่อ ตาข่ายถายมูลไหม เป็นต้น การใช้สารเคมีในการเลี้ยงไหม ต้องมีการป้องกันกำจัดโรคต่างๆเป็นอย่างดี ทั้งก่อนการเลี้ยง ระหว่างการเลี้ยง และหลังการเลี้ยง สารเคมีที่สำคัญและมีความจำเป็นในการเลี้ยงไหม ได้แก่ ฟอรัมาลิน 3 เปอร์เซ็นต์ คลอรีน สารโรยตัวไหม ปูนขาว โซดาไฟ และสารเคมีอื่นๆ แรงงานในการเลี้ยงไหมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ แรงงานประจำและแรงงานชั่วคราว แรงงานประจำสำหรับการเลี้ยงไหมแต่ละรุ่น 1 คน ต่อปริมาณไข่ไหมที่เลี้ยง 2 ถัง แรงงานชั่วคราว สำหรับบางช่วงในการเลี้ยงไหม เช่น ในช่วงการเลี้ยงไหมวัย 5 หรือช่วงไหมสุก ต้องเก็บหนอนเข้าจ่อทำรัง เป็นต้น

วิธีการดูแลรักษา

การเลี้ยงไหมต้องมีการเลี้ยงและการดูแลดังนี้

การเตรียมแปลงหม่อน จะต้องมีการเตรียมใบหม่อนในการเลี้ยงไหมประมาณ 500-600 กิโลกรัมต่อแผ่น เกษตรกรจึงควรเตรียมแปลงหม่อนให้เพียงพอต่อการเลี้ยงไหม ควรมีการเตรียมแปลงหม่อนก่อนการเลี้ยงไหมประมาณ 30-40 วัน ในการปลูกหม่อนจะไม่มีสารฉีดพ่นยาฆ่าแมลงโดยเด็ดขาด

ไข่ไหม ควรที่จะมีการสั่งจองให้มีปริมาณที่พอดีกับปริมาณหม่อนที่คาดว่าจะผลิตได้

โรงเลี้ยงไหมและอุปกรณ์ในการเลี้ยงไหม ต้องเป็นอุปกรณ์ที่สะอาด ทำความสะอาดโดยการล้างหรือการนำไปฟุ้งแดดแล้วนำไปฉีด อบน้ำยาฟอรัมาลิน 3 เปอร์เซ็นต์ (ฟอรัมาลิน 40 เปอร์เซ็นต์ 1 ส่วนต่อน้ำ 13 ส่วน) ในอัตรา 1 ลิตรต่อตารางเมตร อบทิ้งไว้ประมาณ 2 วัน แล้วจึงทำการเลี้ยงไหมต่อไปได้

สารเคมี ใช้โรยตัวไหมเพื่อที่จะลดความชื้นและฆ่าเชื้อโรคบนตัวไหม

การให้อาหาร ให้อาหารตรงตามเวลาของไหมแต่ละวัย ปริมาณใบหม่อนที่เลี้ยงไหม 1 กล่อง วัย 1 ใช้ใบหม่อนประมาณ 340 วัย 2 1,500 วัย 3 6,500 ตามลำดับเป็นต้น มีข้อระวังในการเลี้ยงไหมคือ การหันใบหม่อน การเก็บรักษาใบหม่อนให้สดอยู่เสมอ ปริมาณและจำนวนครั้งที่ให้ใบหม่อน

การถ่ายมูลไหม การถ่ายมูลไหมก็เพื่อจะกำจัดเศษใบหม่อน ตัวหนอนไหมที่ไม่แข็งแรง มูลไหม ออกจากกระดัง อุปกรณ์ที่ใช้ในการถ่ายมูลไหม คือ ตาข่ายทำด้วยด้ายหรือพลาสติก หลังจากวางตาข่ายแล้วจึงให้ใบหม่อน หนอนจะได้ขึ้นมากินใบหม่อนบนตาข่าย แล้วจึงถ่ายมูลไหมโดยตกตาข่ายและหนอนไหมออก

การขยายพื้นที่ หนอนไหมมีการเจริญเติบโตอยู่ตลอดเวลา การให้ใบหม่อนแต่ละมือควรมีการขยายพื้นที่เลี้ยง เพื่อไม่ให้หนอนไหมแน่นจนเกินไป ซึ่งจะทำให้แออัดเกิดความร้อนและหนอนไหมกินอาหารไม่เพียงพอ ทำให้หนอนไหมเกิดได้ได้ง่ายและแพร่ระบาดอย่างรวดเร็ว การขยายพื้นที่ควรทำทุกวันก่อนให้อาหารมือต่อไป

อุณหภูมิ ในช่วงไหมทำรังจะต้องมีการควบคุมสภาพแวดล้อม ได้แก่ อุณหภูมิ อุณหภูมิที่เหมาะสมไหมทำรังอยู่ในช่วง 22-24 องศาเซลเซียส ความชื้น ควรมีการระบายความชื้น ความชื้นที่เหมาะสมในช่วงที่หนอนไหมทำรังควรอยู่ในช่วง 70-75 เปอร์เซ็นต์ อากาศและกระแสลม ขณะที่หนอนไหมปัสสาวะออกมาจะเกิดก๊าซเอมโมเนีย จึงควรมีการระบายอากาศที่ดี กระแสลมควรมีอัตราความเร็วประมาณ 1 เมตรต่อวินาที แสงสว่าง ควรมีแสงสว่างที่สม่ำเสมอทั่วห้อง ไม่มีมืดหรือไม่สว่างจนเกินไป เพื่อพัฒนาคุณภาพของรังไหมและเส้นไหม

การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรูไหม

สภาพหรือกระบวนการการตอบสนองของไหมที่มีต่อการถูกทำร้ายหรือเบียดเบียน ไม่ว่าจะเกิดจากสิ่งใดก็ตามที่ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของร่างกายหนอนไหม ทำให้ร่างกายของหนอนไหมผิดปกติไปจากเดิม อันมีผลต่อการเจริญเติบโตของไหมตลอดจนถึงคุณภาพและผลผลิตของรังไหมทำให้ผลผลิตลดลง สาเหตุของโรคไหมเกิดจาก 2 สาเหตุ คือ โรคที่เกิดจากสิ่งมีชีวิต ได้แก่ เชื้อรา แบคทีเรีย ไวรัส โปรโตซัว เป็นต้น และโรคที่ไม่ได้เกิดจากเชื้อจุลินทรีย์หรือสิ่งมีชีวิต อาจเกิดจากสิ่งอื่นๆ เช่น การขาดธาตุอาหาร การได้รับสารเคมีหรือสารพิษต่างๆ เป็นต้น การป้องกันและการกำจัดโรคหม่อนไหมนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระยะ คือ ก่อน

การเลี้ยงไหม ระหว่างการเลี้ยงไหม และหลังการเลี้ยงไหม

การเก็บรังไหม

เวลาที่เหมาะสมในการเก็บรังไหม คือ หลังจากหนอนไหมทำรังแล้ว 5 วัน ขั้นตอนที่เหมาะสมในการเก็บรังไหมทำได้โดย เก็บรังไหมที่ดักแดดตายแล้วออก อย่าให้น้ำจากรังไหมที่ตายในรังไปเปื้อนรังไหมดี ห้ามโยนรังไหมลงพื้น ไม่กองรังไหมทับกันมากๆ เมื่อเก็บรังไหมเสร็จควรมีการคัดเลือกรังไหมเสียออกจากรังไหมดี เพื่อที่จะแยกขายตามเกรดของรังไหม แต่ละเกรดก็จะมีราคาที่แตกต่างกันออกไป และลอกเปลือกของรังไหมออก การขนส่งรังไหมเพื่อจำหน่ายควรปฏิบัติดังนี้ บรรจุรังไหมในถุงผ้าหรือตาข่ายขนาด 40X80 ตารางเซนติเมตร จำนวน 10-15 กิโลกรัมต่อถุง ไม่วางถุงรังไหมซ้อนกันเกิน 3 ชั้น ไม่ให้รังไหมถูกแสงแดดและฝนโดยตรง ส่งรังไหมหลังจากที่ไหมสุกไม่ควรเกิน 8 วัน ถ้าหากนานๆไปจะทำให้รังไหมเกิดความเสียหายได้

กลุ่มสมาชิกผู้เลี้ยงไหมบ้านทุ่งแสม

ประวัติความเป็นมา

บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านทุ่งแสมในปัจจุบัน แต่เดิมเป็นผืนป่าผืนใหญ่ ในแผนที่กรมป่าไม้ เรียกว่าองค์พระ มีอาณาเขตติดต่อกับป่าหนองหญ้าไซ เมื่อประมาณ ปี 2506 – 2507 ได้มีราษฎรจากบ้านทุ่งบ่อ หมู่ 2 ต.บ้านคู อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ ประมาณ 14 ครอบครัว จำนวนสมาชิกเกือบร้อยคน ภายใต้การนำของ นายเลื่อน ชูตระกูล ได้อพยพเข้าสู่ป่าแห่งนี้ เพื่อจับของที่ดินทำมาหากิน สาเหตุที่กลุ่มคนเหล่านี้อพยพจากบ้านเกิดเมืองนอน ได้รับคำบอกเล่าจาก นางบุญช่วย กรอบไธสง ว่าในขณะนั้นบ้านทุ่งบ่อประสบปัญหาภัยแล้งติดต่อกันหลายปี คนในหมู่บ้านยากจนมากและได้ทราบข่าวว่า ทางราชการจะสร้างอ่างเก็บน้ำกระเสียว ที่บ้านทุ่งนาตาปิ่น และบริเวณชายป่าใกล้ที่สร้างอ่างเก็บน้ำ ซึ่งมีคนอพยพเข้าจับจองที่ดินเพื่อทำมาหากินแล้ว จึงได้ตัดสินใจทิ้งบ้านเดิมเดินทางมาที่นี่

หลังจากที่เดินทางมาปักหลักปักฐาน มีที่ดินทำกินแล้ว ประมาณปี 2510 ราษฎรกลุ่มนี้บางส่วนซึ่งเคยปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม และทอผ้าพื้นเมืองด้วยก็พุ่ง จากบ้านเดิมเกิดความคิดที่จะฟื้นฟู การปลูกหม่อน-เลี้ยงไหม และการทอผ้า เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม ดังเดิมจากถิ่นกำเนิด

ให้ลูกหลานได้รู้จัก และยังสามารถทำเป็นอาชีพเสริมได้ นางทองมาก ศรีเดชและนางทองสุข มุยไชสง ได้กล่าวให้ฟังว่าครั้งแรกก็ปลูกหม่อนในพื้นที่คนละงานสองงาน โดยเอาพันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหมมาจากบ้านเดิม ส่วนก็ฟุ่กก็ตัดไม้ในป่ามาสร้างกันเอง เมื่อได้รังไหมออกมาก็ด้อมและสาวไหมออกมาเป็นเส้น เพื่อเอามาทอผ้า ใช้เองบ้าง ขายบ้าง หรือแบ่งกันใช้ในหมู่บ้านดิพื้นนึ่ง ผ้าที่ทอได้ส่วนใหญ่ จะเป็นผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าโสร่ง และผ้าขาวม้า นับจากนั้นบ้านทุ่งแสมจึงได้เกิดอาชีพเสริมควบคู่กับอาชีพทำนาทำไร่อ้อย มันสำปะหลัง และข้าวโพด

ในปี พ.ศ. 2526 – 2527 ราคาพืชผลทุกชนิดตกต่ำในรอบสิบปี ชาวบ้านทุ่งแสมเริ่มยากจนอดยากขึ้นมามากครั้งหนึ่ง นางบุญช่วย กรอบไชสง ในขณะที่มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านคิดหาทางช่วยเหลือชาวบ้านโดยมองหาอาชีพอื่นๆเพื่อแก้ปัญหาคความยากจนจึงได้คิดนำเอา การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและการทอผ้า ซึ่งชาวบ้านมีความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว พัฒนาให้เป็นอาชีพหลักให้ได้ จึงได้ติดต่อขอความช่วยเหลือ เรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมและการสร้างโรงเลี้ยงไหมให้ได้มาตรฐาน จากกองพัฒนาอาชีพ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) และคัดเลือกชาวบ้าน 5 คน ไปศึกษาเรื่องการเลี้ยงไหม ที่ศูนย์วิจัยหนอนไหม จังหวัดนครราชสีมา และเรื่องการทอผ้าจากกองสิ่งทอ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ต่อมากรมพัฒนาชุมชน ได้มอบกักระตุกให้จำนวน 10 หลัง เป็นต้น แบบในการพัฒนาการทอผ้า เพื่อเพิ่มรายได้และสามารถทำเป็นอาชีพหลักได้

ในระยะเริ่มต้นของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อขายรังให้กับโรงงานอุตสาหกรรมสาวไหม ชาวบ้านทุ่งแสม ก็ยังประสบปัญหาและอุปสรรคต่างๆอย่างมากมาย เนื่องจากยังขาดประสบการณ์และขาดความชำนาญไหมเป็นโรคตาย โดยไม่ทราบสาเหตุ หรือบางครั้งก็ได้รังไหมจำนวนน้อย ไม่คุ้มกับการลงทุน เกษตรกรที่ผลิตรังไหมในรุ่นแรก ต้องขาดทุนมีหนี้สินล้นพ้นตัวนางบุญช่วย กรอบไชสง ก็มีได้มีความย่อท้อ พยายามให้กำลังใจกลุ่มเกษตรกรให้สู้ต่อไปและต่อมาได้มีนักวิชาการเข้ามาแก้ไขสถานการณ์ แก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น จนสถานการณ์การเลี้ยงไหมดีขึ้นตามลำดับ และได้กลายเป็นอาชีพหลักมาจนถึงทุกวันนี้

ในปี พ.ศ. 3530 ชาวบ้านทุ่งแสม ที่ทอผ้า - ปลูกหม่อน - เลี้ยงไหม ได้จัดให้มีการรวมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่มเครือข่ายทอผ้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นครั้งแรก เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับโรงงานสาวไหม และผู้ทอผ้าเพื่อการส่งออกเป็นผลให้ราคารังไหมอยู่ในเกณฑ์ที่ยุติธรรม แต่โรงงานก็พยายามที่จะสลายกลุ่มเครือข่ายทอผ้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพื่อจูงใจให้สมาชิกกลุ่มเครือข่ายทอผ้าปลูกหม่อนเลี้ยงไหมนำรังไหมไปขายโดยตรงกับโรงงาน แต่สมาชิกกลุ่มเครือข่าย

ส่วนใหญ่ปฏิเสธและยืนยันจะขายรังไหมในนามกลุ่มเครือข่ายเท่านั้น

ในปี พ.ศ. 3535 ได้มีการกระจายความรู้ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมไปยัง อำเภอเลาขวัญ บ่อพลอย หนองปลื้ม ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี อำเภอบ้านไร่ ลายสั๊ก จ.อุทัยธานี อำเภอเลาขวัญ จ.นครสวรรค์ และบางตำบลในอำเภอด่านช้าง ศรีประจันต์ จ.สุพรรณบุรี ประมาณกันว่า ในขณะนั้น มีสมาชิกผลิตรังไหมในเครือข่ายประมาณพันครอบครัวมีเนื้อที่ ปลูกหม่อนประมาณ 10,000 ไร่ มีเงินสะสมไป ยังกลุ่มสมาชิกเดือนละไม่ต่ำกว่าล้านบาททุกเดือน

ผลจากการขยายเครือข่ายอย่างรวดเร็ว มีพื้นที่กว้างครอบคลุมถึงสี่จังหวัด จึงทำให้เกิด ช่องว่างขึ้นระหว่างเครือข่ายและกลุ่มสมาชิกและช่องว่างนี้เอง โรงงานซึ่งพยายามสลายกลุ่ม เครือข่ายถูกตัดแบ่งสมาชิกออก ไปร้อยละ 90 โรงงานจึงได้เข้าซื้อรังไหมจากเกษตรกรโดยตรง

หลังจากนั้น นางบุญช่วย กรอบไธสง ได้ตระหนักถึงมหัศจรรย์อันใหญ่หลวงที่กำลังเข้ามา ทำลายกลุ่มเครือข่าย นางบุญช่วย กรอบไธสง จึงได้พยายามอธิบายและชี้แจงให้สมาชิกเครือข่าย จำนวนที่เหลือประมาณ 100 ครอบครัวเศษรวมกลุ่มเครือข่ายให้เหนียวแน่น อย่างผลิตรังไหมอย่าง โดดเดี่ยวและให้รู้เท่าทันในสถานการณ์ของไทยและเล่ห์เหลี่ยมของผู้ประกอบการโรงงานสาวไหม ผลจากความพยายามในครั้งนั้น มีผลให้ทุกวันนี้ กลุ่มเครือข่ายบ้านทุ่งแสม ได้รับการ ยอมรับอย่างกว้างขวาง จากหน่วยงานราชการและเอกชน โดยนางบุญช่วย กรอบไธสง ได้รับ ตำแหน่งเป็นคณะกรรมการไหมแห่งชาติ ในนามตัวแทนกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทั้ง ประเทศ

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านทุ่งแสม

จากการค้นพบเศษผ้าที่ติดอยู่กับกำไลสำริดของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ณ บ้านเชียง และเศษผ้าไหม ที่บ้านนาดี อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี สันนิษฐานว่ามีการเลี้ยงไหมใน ประเทศไทยมากกว่า 3,000 ปีแล้ว

นอกจากนี้ อุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงไหม สาวไหมและทอผ้าพื้นเมืองของไทย เช่น กระดี่เลี้ยงไหม จ่อ เหล่ง อัก ไน ก็ ยังมีลักษณะคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับอุปกรณ์ที่ใช้อยู่ทาง ตอนใต้ของจีนและลาว ซึ่งเป็นวัสดุที่หาขึ้นอย่างง่าย ๆ เหมาะสำหรับการเลี้ยงไหมและทอผ้าใน ครัวเรือน

ฉะนั้น การเลี้ยงไหมพื้นเมืองของไทย โดยเฉพาะทางภาคอีสาน จึงมีความใกล้เคียงกับการเลี้ยงไหมของชาวจีนตอนใต้ ถาว เวียดนาม และเขมร ความสัมพันธ์เช่นนี้ น่าจะเกิดมาจากวัฒนธรรมและลักษณะอากาศที่คล้ายคลึงกัน อันนำไปสู่การถ่ายทอดหรือเคลื่อนย้ายอารยธรรม การเลี้ยงไหมสาวไหมและการทอผ้า ไหลมาตามลำน้ำโขงจากภาคใต้ของจีน สู่ดินแดนประเทศไทย ในปัจจุบัน

บ้านทุ่งแสง ได้เริ่มมีการเลี้ยงไหม และรวมกลุ่มกัน เมื่อปี พ.ศ. 2526 ซึ่งมีสมาชิกเริ่มแรกเพียง 12 คน โดยทำการเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมือง (รังไหมสีเหลือง) เพื่อนำรังไหม หรือเส้นไหมไปจำหน่ายให้กับผู้ซื้อทั่วไป

ต่อมาปี พ.ศ. 2527 ได้มีการนำไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ (รังไหมสีขาว) มาเลี้ยง เนื่องจากได้ผลผลิตรังไหมมากกว่าพันธุ์พื้นเมือง แต่ประสบความล้มเหลว เพราะหนอนไหมเป็นโรคตายเป็นจำนวนมาก กลุ่มจึงประสานขอรับการสนับสนุนนักวิชาการ ที่ชำนาญการเลี้ยงไหม จังหวัดนครราชสีมา เป็นวิทยากรฝึกอบรมให้ความรู้ว่าจะประสบความสำเร็จได้ใช้เวลานานถึง 3 ปีเต็ม

ในปี พ.ศ. 2530 กลุ่มได้รับความช่วยเหลือจากบริษัทจุลไหมไทย จำกัด จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเป็นผู้จัดหาไข่ไหมและรับซื้อรังไหมสดจากสมาชิกทั้งหมด จึงมีผลทำให้การดำเนินงานกลุ่มมีความก้าวหน้าและมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมากมาย ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 250 คน มีพื้นที่ปลูกหม่อนครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี

การบริหารจัดการ

การเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารจัดงานกลุ่ม โดยการประชุมใหญ่ของสมาชิก มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี ดังนี้

คณะกรรมการบริหาร ได้แก่

- นางบุญช่วย กรอบไธสง ประธาน
- นายประเสริฐ ธรรมศร รองประธาน
- นางนาริรัตน์ โตไกร เหนียวญิก
- นางสาวลี พานิชวงษ์ เลขานุการ

- หัวหน้ากลุ่มย่อยทุกกลุ่ม กรรมการ
- มีหน้าที่ บริหารงาน / กำหนดกิจกรรม / การแก้ปัญหาต่างๆในกลุ่ม

คณะกรรมการประสานงาน ได้แก่

- น.ส.ทองเหมา อุดม หัวหน้ากลุ่มกลาง อ.หนองหญ้าไซ จ.สุพรรณบุรี
- น.ส.จรัส อุดมบาน หัวหน้ากลุ่มหนองเสือเต็น อ.หนองหญ้าไทร

จ.สุพรรณบุรี

- นายไพโรจน์ อุดมบาน หัวหน้ากลุ่มกลางหนองเสือเต็น อ.หนองหญ้าไทร

จ.สุพรรณบุรี

- นางสีไพร บุษบา หัวหน้ากลุ่มกกเต็น อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี
- นายสมพร เห็นประเสริฐ หัวหน้ากลุ่มห้วยถ้ำ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี
- นายไสว ทองคำ หัวหน้ากลุ่มวังน้ำเขียว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี
- นายเฉลิม กล้าหาญ หัวหน้ากลุ่มหนองฝ้าย อ.เลาขวัญ จ.กาญจนบุรี
- นายสมศักดิ์ จ้อยร้อย หัวหน้ากลุ่มทุ่งกระบี่ อ.เลาขวัญ จ.กาญจนบุรี
- นายบุญรอด กร่างปรีชา หัวหน้ากลุ่มราษฎร์บำรุง อ.เลาขวัญ จ.กาญจนบุรี
- นายประเสริฐ ธรรมสร หัวหน้ากลุ่มวังแย้ อ.หนองปรือ จ.กาญจนบุรี
- นายปราโมทย์ สุขเกษ หัวหน้ากลุ่มสมเด็จพระเจริญ อ.หนองปรือ จ.กาญจนบุรี
- นายสะอาด พิพัฒน์บรรจง หัวหน้ากลุ่มหนองแก อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี
- นายจอม จันท หัวหน้ากลุ่มทัพคล้าย อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี
- นางสาวเพลิน แร่เพชร หัวหน้ากลุ่มหนองโหลง อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี
- นายสมจิตร ทองคำสิงห์ หัวหน้ากลุ่มลานสัก อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี

มีหน้าที่ การประสานงานต่างๆระหว่างสมาชิกกับกลุ่มใหญ่ในแต่ละเดือน เช่น การส่งไข่ใหม่ การส่งรังใหม่ จัดซื้อยา การประชุม ฯลฯ

การประชุมของกลุ่ม แบ่ง 2 ประเภท

- 1. การประชุมสามัญ กำหนดให้มีการประชุมคณะกรรมการ และสมาชิกเป็นประจำทุกเดือน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
- 2. การประชุมวิสามัญ กำหนดให้มีการประชุมใหญ่ปีละ 1 ครั้ง ประมาณเดือนมิถุนายนของทุกปี

กิจกรรม

1. เป็นศูนย์ประสานงานการรับ – ส่งไข่ไหม จากบริษัทจุฬาไหมไทย จำกัด เพิ่มแจกจ่ายให้กลุ่มย่อยเดือนละ 1-2 ครั้ง
2. เป็นศูนย์ประสานงาน และสถานที่รับซื้อ รังไหมสด จากสมาชิกให้แก่บริษัทจุฬาไหมไทย จำกัด เดือนละ 1-2 ครั้ง
3. จัดตั้งร้านค้า เพื่อจำหน่ายปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงไหมและสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ให้แก่สมาชิก เช่น เป๊ปโซล คลอรีน โซดาไฟ ปูนขาว น้ำมันพืช กาแฟ ฯลฯ
4. จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยให้สมาชิกทุกคนนำเงินจากรายได้ การจำหน่ายรังไหมสด 1 เปอร์เซนต์ ฝากออมทรัพย์ทุกวัน วัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นต่างๆ และเป็นเงินออมของตนเอง
5. การจัดหาแหล่งเงินทุน เพื่อพัฒนาและขยายกิจการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้แก่สมาชิกได้แก่
 - ธนาคารกสิกรไทย จำกัด เป็นเงิน 10 ล้านบาท
 - โครงการสินเชื่อเพื่อพัฒนาชนบท (สพช.) ธนาคารออมสิน เป็น 3 ล้านบาท
 - กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
 - เร่งรัดพัฒนาชุมชน (รพช.) กระทรวงมหาดไทย
 - กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
 - บริษัทจุฬาไหมไทย จำกัด จ.เพชรบูรณ์
 - สนับสนุนเงินยืมไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย ปีละไม่น้อยกว่า 2 ล้านบาท ได้แก่ การซื้อปุ๋ยจี้ไก่ ท่อน้ำ สปริงเกอร์ ปูนโดโลไมท์ ก่อสร้างโรงเลี้ยงไหมวัยอ่อน ปุ๋ยปลา ฯลฯ
 - กองทุนชุมชน ธนาคารออมสิน สนับสนุนการสร้าง อาคารศูนย์การเรียนรู้และเครือข่ายจำนวน 1 หลัง พร้อมวัสดุอุปกรณ์เสริมการเรียนรู้มากมาย เช่น เครื่องเสียง ลำโพง แก้วอี้ ป้ายบอกทาง กระดานไวท์บอร์ด ฯลฯ

6. การช่วยเหลือสงเคราะห์สมาชิก กรณีเสียชีวิต รายละ 10,000 บาท
7. การส่งเสริมให้สมาชิกมีการประกันอุบัติเหตุ กับบริษัทประกันภัย มีการคุ้มครองเป็นรายปีทุกคน
8. การสนับสนุนเงินรางวัล / แรงจูงใจในการเลี้ยงไหม ที่มีรายได้เฉลี่ยต่อกลุ่มสูงสุด ให้แก่กลุ่มย่อยและสมาชิก เป็นเงิน 1,500 บาท ต่อรุ่น ปีละไม่ต่ำกว่า 18,000 บาท
9. การจัดงานสังสรรค์ปีใหม่ “กลุ่มเลี้ยงไหม” จะจัดทุกปี ช่วงก่อนหรือหลังปีใหม่ โดยจัดอาหาร รางวัล ของขวัญต่าง ๆ มากมาย เพื่อมอบให้แก่หัวหน้ากลุ่มย่อยและสมาชิกทุกคน

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความคาดหวังของเกษตรกรต่อการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตไหม จากการตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและงานสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยด้านวิทยาศาสตร์เกษตรและด้านวิทยาศาสตร์สังคม

ด้านวิทยาศาสตร์เกษตร

ชาญยุทธ (3533: 94-96) ได้ศึกษาถึง สภาพการเลี้ยงไหมของเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น คัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 120 ราย จากอำเภอตัวอย่าง 10 อำเภอ พบว่าเกษตรกรเกือบทั้งหมดมีอาชีพการทำนาเป็นหลัก มีอาชีพการเลี้ยงไหมเป็นอาชีพรอง มีการตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน มีอายุระหว่าง 41-60 ปี มีรายได้จากการเลี้ยงไหม 500-2,000 บาทต่อปี ความรู้ในการเลี้ยงไหมของเกษตรกรส่วนมากมีความรู้เกี่ยวกับการเตรียมใบหม่อนสำหรับเลี้ยงไหมวัยอ่อน ความหมายของการเลี้ยงไหมวัยอ่อน และระยะเวลาในการเลี้ยงไหมวัยอ่อน

จากสภาพการเลี้ยงไหม พบว่า เกษตรกรส่วนมากมีประสบการณ์ในการเลี้ยงไหม 1-10 ปี สามารถผลิตเส้นไหมได้ไม่เกิน 4 กิโลกรัมต่อปี มีผลผลิตเฉลี่ย 5.3 กิโลกรัมต่อปี เกษตรกรเกือบทั้งหมดเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมืองที่ได้จากการเพาะพันธุ์เองและจากเพื่อนบ้านที่มีการเพาะพันธุ์เอง มีการทำความสะอาดอุปกรณ์ในการเลี้ยงไหมเองทุกครั้ง ก่อนที่จะมีการเลี้ยงไหม โรคที่พบมากที่สุดพบคือ โรคแกรสเซอร์ และเกษตรกรมากกว่าครึ่งไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันโรค

เกษตรกรเกือบทั้งหมดมีการสาวไหมเองด้วยมือ และนำผลผลิตเส้นไหมส่งขายให้กับพ่อค้าคนกลาง

ในส่วนของการได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม พบว่า เกษตรกรส่วนมากได้รับจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นอกจากนั้นยังได้รับจากโทรทัศน์ โดยที่เกษตรกรสามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับปรุงการเลี้ยงไหมให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ส่วนปัญหาในการเลี้ยงไหมที่สำคัญที่สุดที่เกษตรกรระบุ คือ ปัญหาโรคหนอนไหม ส่วนความช่วยเหลือที่เกษตรกรต้องการมากที่สุด คือการจัดอบรมความรู้ในการเลี้ยงไหม และจัดหาแหล่งเงินทุนในการเลี้ยงไหมมาให้การสนับสนุน

สมบุญศรี (2535: 99-101) ได้ศึกษาถึง ลู่ทางการผลิตเส้นไหมในประเทศไทย พบว่าการผลิตเส้นไหมในประเทศไทยมี 2 รูปแบบ คือการผลิตเส้นไหมแบบพื้นเมือง นิยมเลี้ยงไหมเป็นอาชีพเสริม เส้นไหมที่ผลิตได้ในแต่ละครัวเรือนมีปริมาณน้อย การผลิตส่วนใหญ่ใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิม เช่นการใช้พันธุ์หม่อนพันธุ์ไหมเป็นพันธุ์พื้นเมือง การสาวเส้นไหมทำด้วยมือ จึงมีผลทำให้ผลผลิตและคุณภาพเส้นไหมต่ำ ราคาและผลตอบแทนต่ำ จึงไม่จูงใจให้มีการขยายการผลิต และขยายตัวซ้ำ นอกจากนี้รัฐบาลยังช่วยเหลือผู้ผลิตเส้นไหมในประเทศ โดยให้การควบคุมการนำเข้า การเรียกเก็บภาษีอากรขาเข้า และบังคับให้ผู้นำเข้ารับซื้อเส้นไหมโรงงานในการประกันราคา มีผลทำให้มีการผลิตเส้นไหมเพิ่มขึ้น ผู้ผลิตสามารถขายผลผลิตได้สูงขึ้น สำหรับข้อเสนอแนะของเกษตรกร ต้องการปัจจัยทางด้านเทคโนโลยีการผลิต นโยบายในการส่งเสริมการผลิตหม่อนไหมและราคา ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องควรพยายามช่วยกันแก้ปัญหา เพื่อให้เกษตรกรเกิดแรงจูงใจที่จะปรับปรุงการผลิตให้เป็นที่ยอมรับของตลาดไหม นอกจากนี้ยังเสนอแนะว่า ควรที่จะมีการยกระดับราคาเส้นไหม และการปรับปรุงเทคโนโลยี เพื่อการเพิ่มคุณภาพของรังไหมและเส้นไหม เป็นการพัฒนาคุณภาพการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพตรงตามความต้องการของผู้ใช้ กระตุ้นให้มีการผลิตเส้นไหมเพิ่มมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างการผลิตและตลาดที่เป็นอยู่เป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมไหม การผลิตเกษตรกรรายเล็ก นอกจากนี้ยังพบว่าอุปทานเส้นไหมตอบสนองต่อราคาเส้นไหมในปีที่ผ่านมาในทิศทางเดียวกัน การนำเข้าเส้นไหมมีความสัมพันธ์กับปริมาณการผลิตเส้นไหมในทางตรงกันข้าม สำหรับแนวโน้มเวลาหรือเทคโนโลยีและการคุ้มครองอุตสาหกรรมจะมีผลในทางบวก ต่อการขยายตัวการผลิตเส้นไหม

เกษม (2538: 102-106) ได้ศึกษาถึง สภาพผลผลิตหม่อนไหมของเกษตรกรภายใต้ โครงการบริษัทจุฬาไหมไทย จำกัด จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มี แรงงานในครอบครัวปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สภาพการผลิตหม่อนไหมของเกษตรกร เกษตรกรทุก คนปลูกหม่อนพันธุ์คุณไผ ส่วนใหญ่ปลูกหม่อนบนดินร่วนเหนียว มีการเตรียมพื้นที่ปลูกโดยการ ไถตะ-ไถแปร สิ่งที่เกษตรกรคำนึงถึงในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากที่สุดคือ พันธุ์หม่อน รองลงมา คือ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน และเครื่องทุ่นแรงที่ใช้ สภาพการปลูกหม่อน ส่วนมากเป็นที่ราบสูง เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นสมาชิกเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับคำแนะนำและการสนับสนุนในเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจาก เจ้าหน้าที่ของบริษัทจุฬาไหมไทย จำกัด สำหรับปัญหาที่เกษตรกรพบ ได้แก่ ศัตรูหม่อนไหม อุปกรณ์การเลี้ยงไหมไม่มีคุณภาพ พันธุ์ไหมที่เลี้ยง ขาดเงินทุน สารเคมีที่ใช้ในการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมไม่เพียงพอ และขาดแรงงานในการประกอบการ สำหรับข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไข เกษตรกรมีความเห็นว่า อุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหม การขนส่งรังไหม ควรที่จะมี การในการขนส่งรังไหมจากบริษัทและมีการคิดค่าขนส่งที่ราคาถูก

ด้านวิทยาศาสตร์สังคม

รังสิมันต์ (2539: 80-85) ได้ศึกษาถึงความต้องการการฝึกอบรมในเรื่องการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมของเกษตรกรตำบลในภาคตะวันตก พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย ประมาณ 13.47 ปี ส่วนมากไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรม สำหรับความต้องการของเกษตรกรด้าน การเข้ารับการฝึกอบรมเรื่องหม่อน เกษตรกรส่วนใหญ่มีความสนใจในเรื่อง การใส่ปุ๋ยแปลง หม่อน การรักษาความชื้นและการเพิ่มความชื้นในดินของแปลงหม่อน ส่วนเรื่องไหมเกษตรกร ส่วนใหญ่มีความสนใจในเรื่องการทำความสะอาดและฉีดพ่นอบสารเคมีเพื่อฆ่าเชื้อโรคในโรงเลี้ยง ไหม และความรู้เกี่ยวกับไข่ไหม สำหรับข้อเสนอแนะ ควรที่จะให้การสนับสนุน การฝึกอบรม เรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เพิ่มเติมความรู้ทางวิชาการและเทคนิคการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแผน ใหม่ ส่งเสริมและถ่ายทอดวิทยาการการเลี้ยงไหมแผนใหม่ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ส่วนปัญหาเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมนั้น ปัญหาที่พบมากที่สุด คือ การ ขาดการสนับสนุนด้านการตลาดและราคา รองลงมา คือ เกษตรกรขาดเงินทุน และปัญหาที่พบ โดยทั่วไป คือ เกษตรกรขาดความรู้เรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม สภาพการขาดแคลนพันธุ์ หม่อนและพันธุ์ไหมที่ดี

กฤษณา (2541: 60-63) ได้ศึกษาสมรรถวิสัยที่จำเป็นสำหรับการประกอบอาชีพอิสระการ ทอผ้าไหมพื้นเมือง : ศึกษากรณีอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น โดยการสัมภาษณ์ผู้ผลิตผ้าไหม

พื้นเมือง จำนวน 49 คน พบว่า ผู้ผลิตผ้าไหมพื้นเมืองมีอายุเฉลี่ย 53 ปี มีประสบการณ์ในการทอผ้าเฉลี่ย 39 ปี ผู้ชายมีอาชีพหลักคือการทำนา และผู้หญิงมีอาชีพหลักคือการทอผ้า มีแหล่งเงินทุนเป็นของตัวเองสำหรับการเลี้ยงไหม พบว่ามีการเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมือง ปลุกหม่อนพันธุ์พื้นเมือง โดยใช้ได้ทุนบ้านในการเลี้ยงไหม มีการทอผ้าและสาวไหมเอง การทอผ้าไหมมีขั้นตอนดังนี้คือ การฟอกไหมดิบ การย้อมสีพื้น และการทอ ผู้ผลิตใช้หูกพื้นเมืองในการทอ การจำหน่ายผ้าไหม พบว่า จำหน่ายให้พ่อค้าคนกลางมากที่สุด โดยการกำหนดราคาเอง จากการศึกษา พบว่า สิ่งจูงใจของผู้ผลิตคือ รายได้ดี และยังสามารถสืบทอดอาชีพของครอบครัว คุณลักษณะของผู้ผลิตผ้าไหมพื้นเมือง คือ ต้องมีความขยันอดทน ความละเอียดปราณีต ความซื่อสัตย์สุจริต และร่างกายแข็งแรง ผู้ผลิตต้องการที่จะพัฒนาตนเองในเรื่องเทคนิคการย้อม การมัดหมี่ลวดลายใหม่ๆ ให้ตรงตามความต้องการของตลาดและผู้บริโภค เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพและการผลิตสำหรับข้อเสนอแนะในการวิจัย พบว่า ผู้ผลิตผ้าไหมพื้นเมืองยังคงจำหน่ายผลผลิตผ้าไหมพื้นเมืองได้ราคาต่ำกว่าผ้าไหมที่ผลิตจากโรงงาน ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการประกอบอาชีพการผลิตผ้าไหมพื้นเมืองโดยตรง มีการร่วมมือกันวางแผนการจัดตั้งกลุ่มผู้ประกอบการทอผ้าพื้นไหมพื้นเมืองเพื่อหาแนวทางในการปฏิบัติและกำหนดราคาของผลผลิตที่เหมาะสม และควรที่จะมีการสนับสนุนและพัฒนาการผลิตในเรื่องเทคนิควิธีการย้อมการมัดหมี่ลวดลายใหม่ๆ ให้เป็นที่ยอมรับและตรงกับความต้องการของตลาด ส่วนปัญหาที่พบของผู้ผลิตผ้าไหม พบว่า มีปัญหาการเลี้ยงไหมในฤดูร้อน และฤดูแล้ง การจำหน่ายผลผลิต และการกวดราคาในบางช่วง ขาดแรงงานในการผลิต เงินทุน และการขาดความรู้ในการผลิต

สุพรทิพย์ (2544: 79-83) ได้ศึกษาถึง การผลิตและการตลาดผ้าไหมมัดหมี่-ยกดอกในจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาเป็นผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่-ยกดอกในตำบลสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบง่าย ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 208 ครั้วเรือน จากกลุ่มประชากรจำนวน 1,285 ครั้วเรือน พบว่า ผู้ผลิตผ้าไหมมัดหมี่-ยกดอกในตำบลสวายมีอายุระหว่าง 35-45 ปี จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีแรงงานผลิตผ้าไหมในครั้วเรือน 1 คน อาชีพหลักทำการเกษตร ทอผ้าเป็นอาชีพรอง ส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตในครั้วเรือน มีการจ้างแรงงานในการผลิตในบางขั้นตอน เป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ อย่างน้อย 5 ปี กลุ่มให้กู้เงินเพื่อการผลิต ส่วนใหญ่สาวไหมด้วยเครื่อง ใช้สีสังเคราะห์ผสมกับสีธรรมชาติ รูปแบบผ้าไหมที่ผลิตส่วนใหญ่คือ ผ้าสบือ ส่วนใหญ่มีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในตลาดท้องถิ่น

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการผลิต คือ ระดับการศึกษา แรงงานในการผลิต การเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และรายได้จากการจำหน่ายผ้าไหม และปัจจัยที่มีผลต่อ

ความสัมพันธ์กับการตลาด คือ ระดับการศึกษา แรงงานในการผลิต ประสบการณ์ในการทอ การเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร ระยะเวลาเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และรายได้จากการจำหน่ายผ้าไหม ปัญหาที่พบในด้านการผลิต คือ การขาดแคลนเส้นไหมบางฤดู วิธีการย้อมสีที่ยุ่งยาก การใช้สารเคมีอันตราย ผลกระทบที่ไม่ได้รับการส่งเสริมการผลิตและการปວดเมื่อหลังเวลาทอ ปัญหาด้านการตลาด ที่พบคือ การที่พ่อถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา นอกจากนี้เกษตรกรยังมีความต้องการในการช่วยเหลือในด้านเงินทุนในการผลิตด้วย สำหรับข้อเสนอแนะควรพัฒนาการผลิตให้มีคุณภาพมาตรฐาน ควรมีการจัดตั้งกลุ่มและจำหน่ายผลผลิตที่เหมาะสม และมีการให้การสนับสนุนและส่งเสริม พัฒนาการผลิตด้านต่างๆ จัดหาเส้นไหมที่มีคุณภาพ และแหล่งเงินทุน

จากการตรวจเอกสาร ความหมาย แนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบปัจจัยต่างๆ ดังนี้ ตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม ได้แก่

ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ ความขยันอดทน ความละเอียดประณีต ความซื่อสัตย์สุจริต การมีร่างกายแข็งแรง การพัฒนาตนเองในด้านเทคนิคการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเลี้ยงไหม การดูแลรักษาอุปกรณ์ในการเลี้ยงไหม ประสบการณ์ในการเลี้ยงไหม และความรู้ในการเลี้ยงไหม

สมาชิก คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยงไหม ระยะเวลาการเป็นสมาชิกกลุ่ม ความซื่อสัตย์ ความพึงพอใจในการดำเนินงานของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการทำงาน และการรับรู้วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของกลุ่ม

ปัจจัยการตลาด คือ ระดับการศึกษา แรงงานในการผลิต ประสบการณ์ในการทอ การเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร ระยะเวลาเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และรายได้จากการจำหน่ายผ้าไหม

ปัจจัยการผลิต คือ ระดับการศึกษา แรงงานในการผลิต การเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทางการเกษตร และรายได้จากการจำหน่ายผ้าไหม

ปัจจัยด้านเทคโนโลยีการผลิต คือ นโยบายในการส่งเสริมการผลิตหม่อนไหม และราคาผลผลิต

ตัวแปรอิสระที่ไม่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา การได้รับ และการขนส่ง

ปัญหา คือ การขาดแคลนเส้นไหมบางฤดู วิธีการย้อมสีที่ยุ่งยาก การใช้สารเคมีอันตราย ผลิตภัณฑ์ไม่ได้รับการส่งเสริมการผลิตและอาการปวดเมื่อยหลังเวลาทอ การที่พ่อถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา เงินทุน การจำหน่ายผลผลิต ขาดแรงงานในการผลิต และการขาดความรู้ในการผลิต

แนวทางในการพัฒนาการผลิต คือ การพัฒนาการผลิตให้มีคุณภาพมาตรฐาน การจัดตั้งกลุ่ม การจำหน่ายผลผลิตที่เหมาะสม การให้การสนับสนุนและส่งเสริม พัฒนาการผลิตด้านต่างๆ จัดหาเส้นไหมที่มีคุณภาพ การฝึกอบรมเรื่องการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม แหล่งเงินทุน เพิ่มเติมความรู้ทางวิชาการและเทคนิคการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแผนใหม่ ส่งเสริมและถ่ายทอดวิทยากร การเลี้ยงไหมแผนใหม่ให้กับเกษตรกรในพื้นที่ที่รับผิดชอบ

จากปัจจัยทั้งหมดทำให้สรุปเป็นประเด็นเพื่อนำมาใช้ในการศึกษาตัวแปรที่พบ ซึ่งส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กัน จึงสรุปตัวแปรในการวิจัยและตั้งสมมติฐาน ดังนี้

ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ (independent variables) หมายถึง ปัจจัยบางประการในการพัฒนาการผลิตไหมของกลุ่มผู้เลี้ยงไหม

1. ปัจจัยเฉพาะบุคคล ประกอบด้วย อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยงไหม รายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม และความรู้ในการเลี้ยงไหม
2. ปัจจัยกลุ่มด้านภาวะผู้นำ ประกอบด้วย ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำ ความยุติธรรม และการเปิดรับข่าวสารของผู้นำ
3. ปัจจัยกลุ่มด้านผู้ตาม ประกอบด้วย การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม และความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม

4. ปัจจัยกลุ่มด้านบรรยากาศกลุ่ม ประกอบด้วย โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม และการสนับสนุนของกลุ่ม

ตัวแปรตาม (dependent variables) หมายถึง การที่เกษตรกรคาดหวังที่จะมีการพัฒนากรรมวิธีในการผลิตใหม่ ซึ่งได้รวบรวมจากแหล่งความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ พันธุ์ใหม่ วิธีการเลี้ยง วิธีการดูแลใหม่การป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูใหม่ และการเก็บรังใหม่

สมมติฐานในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (independent variables) ปัจจัยเฉพาะบุคคล ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะตาม และปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับตัวแปรตาม (dependent variables) ที่มีผลต่อความคาดหวังของกลุ่มสมาชิกผู้เลี้ยงไหม

สมมุติฐานที่ 1 ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยง รายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม ความรู้ในการเลี้ยง ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ คือ ความยุติธรรม การเปิดรับข่าวสารของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะตาม คือ การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับ พันธุ์ไหม

สมมุติฐานที่ 2 ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยง รายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม ความรู้ในการเลี้ยง ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ คือ ความยุติธรรม การเปิดรับข่าวสารของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะตาม คือ การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับ วิธีการเลี้ยง

สมมุติฐานที่ 3 ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยง รายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม ความรู้ในการเลี้ยง ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ คือ ความยุติธรรม การเปิดรับข่าวสารของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะ

ตาม คือ การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับ วิธีการดูแลใหม่

สมมุติฐานที่ 4 ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยงรายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม ความรู้ในการเลี้ยง ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ คือ ความยุติธรรม การเปิดรับข่าวสารของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะตาม คือ การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับ การป้องกันและกำจัดโรคและแมลงศัตรูไหม

สมมุติฐานที่ 5 ปัจจัยเฉพาะบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการเลี้ยงรายได้รายได้จากการเลี้ยงไหม ความรู้ในการเลี้ยง ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ คือ ความยุติธรรม การเปิดรับข่าวสารของผู้นำกลุ่ม ปัจจัยด้านปัจจัยภาวะตาม คือ การปฏิบัติงานของสมาชิกกลุ่ม การให้การสนับสนุนงานของกลุ่ม ความซื่อสัตย์ของสมาชิกกลุ่ม ปัจจัยด้านบรรยากาศกลุ่ม คือ โครงสร้างของกลุ่ม การลดความขัดแย้ง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับ การเก็บรังไหม

เค้าโครงสมมติฐานการวิจัย

